

De waarde van de biologische moestuin voor deelnemers, het Leger des Heils en de gemeente Amsterdam

Judith Klostermann, Iris Barten, Els Bergman, Lahai Conteh, Elles Gubwe, Brechje Huisma, Vivien Karacsonyi, Sanne Leenman, Lisa Moolhuijzen, Marit Smit, Anouk Taal, Lisa Tholen, Myrthe Verboom, Bernice Wesselink, Geertje van Wijk

rapport 379
juli 2022

WAGENINGEN
UNIVERSITY & RESEARCH

Wetenschapswinkel

De waarde van de biologische moestuin voor deelnemers, het Leger des Heils en de gemeente Amsterdam

Judith Klostermann, Iris Barten, Els Bergman, Lahai Conteh, Elles Gubwe, Brechje Huisma, Vivien Karacsonyi, Sanne Leenman, Lisa Moolhuijzen, Marit Smit, Anouk Taal, Lisa Tholen, Myrthe Verboom, Bernice Wesselink, Geertje van Wijk

rapport 379
juli 2022

Colofon

Titel	De waarde van de biologische moestuin voor deelnemers, het Leger des Heils en de gemeente Amsterdam
Trefwoorden	Gezondheid, zorg, buurtgroen
Keywords	Health, care, green environment
Opdrachtgever	Henk Blokhuis, Peter Lauffer, Leger des Heils / Goodwill centra Amsterdam
Projectuitvoering	Iris Barten, Els Bergman, Lahai Conteh, Elles Gubwe, Brechje Huisma, Vivien Karacsonyi, Sanne Leenman, Lisa Moolhuijzen, Marit Smit, Anouk Taal, Lisa Tholen, Myrthe Verboom, Bernice Wesselink, Geertje van Wijk
Projectcoördinatie	Judith Klostermann, Esther Veen, Joost Jongerden
Financiële ondersteuning	Wageningen Wetenschapswinkel
Begeleidingscommissie	Arnoud Boerwinkel (bewoner Amsterdam-Noord) Ewout Openneer (Christelijke Hogeschool Ede) Elly Geelkerken (Stichting Doras) Janet van Velzen (Leger des Heils / Goodwill centra Amsterdam) Nancy van der Vin (Rosa Novum) Esmeralda van der Naaten (Stichting De Omslag) Lèneke Pfeiffer (Wetenschapswinkel Wageningen U&R)
Fotoverantwoording	De foto's, kaartjes en figuren zijn vervaardigd door de auteurs of de meewerkende studenten, tenzij anders aangegeven
Vormgeving	Wageningen University & Research, Communication Services
Druk	RICOH, 's-Hertogenbosch
Bronvermelding	Verspreiding van het rapport en overname van gedeelten eruit worden aangemoedigd, mits voorzien van deugdelijke bronvermelding
Copyright	CC BY-NC-SA
ISBN	978-94-6447-280-6
DOI	10.18174/572022 (te vinden via https://doi.org/10.18174/572022)

Wageningen, Wetenschapswinkel rapport 379

De waarde van de biologische moestuin voor deelnemers, het Leger des Heils en de gemeente Amsterdam

Rapportnummer 379

Dr. Judith Klostermann
Wageningen, januari 2022

Leger des Heils / Goodwill centra Amsterdam

Rode Kruisstraat 24b
1025 KN Amsterdam
(020) 6301111

Leger des Heils Goodwillcentra Amsterdam biedt zorg in de regio Amsterdam. Het Leger des Heils is een internationale beweging en behoort tot de universele christelijke kerk. Zijn opdracht is het Evangelie van Jezus Christus te prediken en in Zijn naam menselijke nood te lenigen zonder enige vorm van discriminatie.

Wageningen Environmental Research

Postbus 47
6700 AA Wageningen
(0317) 481 700

WENR ontwikkelt kennis en expertise over het duurzaam omgaan met de groene leefomgeving. Dit draagt bij aan het oplossen van lokale en mondiale vraagstukken op het gebied van klimaatverandering, biodiversiteit, water- en milieukwaliteit, circulaire economie, urbanisatie, migratie en voedselzekerheid.

Rurale Sociologie, Wageningen Universiteit

Hollandseweg 1
6706KN Wageningen

De leerstoelgroep Rurale Sociologie (RSO) onderzoekt de dynamiek van de landbouw, voedselvoorziening en regionale plattelandsontwikkeling vanuit een internationaal, comparatief perspectief. We bestuderen en analyseren veranderingsprocessen vanuit diverse kritische sociologische benaderingen, met kwalitatieve en kwantitatieve onderzoeksmethoden.

Wetenschapswinkel Wageningen University & Research

Postbus 9101
6700 HB Wageningen
(0317) 48 39 08
wetenschapswinkel@wur.nl

Maatschappelijke organisaties zoals verenigingen en belangengroepen, die niet over voldoende financiële middelen beschikken, kunnen met onderzoeksvragen terecht bij de Wageningen Wetenschapswinkel. Deze biedt ondersteuning bij de realisatie van onderzoeksprojecten. Aanvragen moeten aansluiten bij de werkgebieden van Wageningen University & Research: duurzame landbouw, voeding en gezondheid, een leefbare groene ruimte en maatschappelijke veranderingsprocessen.

Inhoud

Samenvatting	7
Summary	9
1 Inleiding	11
1.1 Achtergrondinformatie aanvrager	11
1.2 Aanleiding voor het onderzoek	12
1.3 Onderzoeksvragen	12
1.4 Deelprojecten en methode	13
2 Waarde van groene zorg volgens de literatuur	15
2.1 Opzet BSc onderzoek	15
2.2 Resultaten literatuurstudie	15
2.2.1 Definities van groene zorg	15
2.2.2 Effecten van beschutte werkplekken op gezondheid en welzijn	16
2.2.3 Gezondheidseffecten van werken in de natuur	16
2.2.4 Effecten voor verslaafden	17
2.2.5 Effecten voor ex-gevangenen	17
2.2.6 Effecten voor daklozen	17
2.2.7 Relevante ontwikkelingen in de Nederlandse gezondheidszorg	17
2.2.8 Mogelijke bijdragen van groene zorg aan het Nederlandse zorgsysteem	18
2.3 Conclusie	19
3 Waarde van de tuin voor de deelnemers zelf	21
3.1 Opzet MSc onderzoek	21
3.2 Literatuur en onderzoeksmodel	22
3.2.1 Fysieke effecten	22
3.2.2 Mentale effecten	23
3.2.3 Sociale effecten	23
3.2.4 Synthese van de literatuur en onderzoeksmodel	23
3.3 Methode	24
3.4 Resultaten	25
3.4.1 Sociale aspecten	25
3.4.2 Mentale effecten	25

3.4.3	Ontwikkeling van vaardigheden	25
3.4.4	Fysieke effecten	26
3.4.5	Zingeving	26
3.4.6	Financiële aspecten	26
3.5	Discussie	26
3.6	Conclusie	27
4	Waarde van de tuin volgens de begeleiders van het Leger des Heils	29
4.1	Opzet Settings for Health onderzoek	29
4.1.1	Achtergrond	29
4.1.2	Casus beschrijving	29
4.1.3	Theoretisch kader	30
4.1.4	Doel en onderzoeksvragen	31
4.1.5	Methode	31
4.2	Resultaten	32
4.2.1	Algemene ervaringen	32
4.2.2	Verwijst wel naar de tuin	32
4.2.3	Verwijst niet naar de tuin	34
4.3	Discussie, conclusies en aanbevelingen	34
4.3.1	Discussie	34
4.3.2	Conclusie	35
4.3.3	Aanbevelingen	35
5	Waarde van de tuin voor externe stakeholders zoals de gemeente	37
5.1	Opzet ACT onderzoek	37
5.2	Resultaten	38
5.2.1	Wie zijn de actoren (deelvraag 1)	38
5.2.2	Invloed zorgbeleid 2015 (deelvraag 2)	39
5.2.3	Interne en externe actoren met de meeste invloed (deelvraag 3)	40
5.2.4	Waardetoekenning aan de tuin (deelvraag 4)	42
5.3	Conclusies en aanbevelingen	42
5.3.1	Discussie	42
5.3.2	Conclusies	43
5.3.3	Aanbevelingen	43
6	Synthese en conclusies	45
6.1	Groene zorg heeft meerwaarde voor deelnemers	45
6.2	Waarde van de tuin voor het Leger des Heils	45
6.3	Waarde van de tuin voor Amsterdam	46
6.4	Beantwoording onderzoeksvragen	47
6.5	Aanbevelingen	48
7	Referenties	51

Samenvatting

Het Leger des Heils is een internationale christelijke non-profit organisatie, opgericht in 1878 en actief in ruim 100 landen. Goodwill Centra Amsterdam (GWCA), onderdeel van het Leger des Heils, voert voor de regio Amsterdam verschillende zorgtaken uit voor kwetsbare mensen. Het Leger des Heils heeft ongeveer 4000 deelnemers in Amsterdam. Naast de interne dagbesteding voor mensen die extra begeleiding nodig hebben, zijn de deelnemers van GWCA verdeeld over vier werkbedrijven. Er is een kledingwinkel, een lunchroom, een werkbedrijf rondom techniek (o.a. houtbewerking), en een biologische moestuin. De aanvraag van dit wetenschapswinkelproject gaat over de biologische moestuin. De mensen waar GWCA mee werkt (deelnemers genoemd) worstelen veelal met complexe problemen, op diverse levensgebieden. De aanvragers geven aan dat re-integratie voor de meeste deelnemers van de moestuin nog te vroeg komt. Politiek en maatschappelijk is er te weinig draagvlak om de tuin voldoende te bekostigen.

Verschillende deelonderzoeken zijn door studenten uitgevoerd, onder begeleiding van docenten van Wageningen Universiteit. De resultaten zijn samengevat in een slothoofdstuk met conclusies en aanbevelingen.

De tuin werkt goed voor deelnemers van alle niveaus, omdat er zowel uitdagende en verantwoordelijke als eenvoudige werkzaamheden te vinden zijn. Een voorwaarde is wel dat de deelnemers zelf graag buiten werken, bijvoorbeeld omdat zij fysiek actief willen zijn of de rust van een groene ruimte zoeken. De tuin is een plek voor deelnemers die voor de maatschappij relatief duur zijn: mensen die langdurig of zelfs hun hele leven door de maatschappij ondersteund moeten worden. De vraag is of de maatschappij deze zorgkosten wil betalen. De baten van de tuin zijn dat deze een plek biedt aan deelnemers die verder nergens terecht kunnen, en dat zij daar een goede dagbesteding kunnen hebben. Voor andere deelnemers kan de tuin een opstap zijn naar betaald werk. Er is een tussencategorie, die de tuin kan gebruiken om te herstellen, waarna ze in de tuin of in een van de andere werkbedrijven aan re-integratie kunnen werken. Daarnaast heeft de tuin baten zoals de opbrengst aan voedselgewassen en het bieden van een groene plek voor wandelingen aan de omwonenden, maar dit zijn kleine baten vergeleken bij de zorgfunctie. Andere partijen waarderen het dat in de tuin een plek is voor mensen met complexe problematiek. Helaas zit de gemeente Amsterdam in een wettelijk keurslijf waardoor de verwachting overeind blijft dat deelnemers na 1,5 jaar klaar zijn voor de arbeidsmarkt.

Summary

The Salvation Army is an international Christian non-profit organization founded in 1878 and active in more than 100 countries. Goodwill Centers Amsterdam (GWCA), part of the Salvation Army, carries out various care tasks for vulnerable people for the Amsterdam region. The Salvation Army has approximately 4000 participants in Amsterdam. In addition to the internal daytime activities for people who need extra guidance, the participants of GWCA are divided over four work companies. There is a clothing store, a lunchroom, a technical workshop (including woodworking), and an organic vegetable garden. The assignment for this science shop project is about the organic vegetable garden. The people GWCA works with (called participants) often struggle with complex problems, in various areas of life. The applicants indicate that reintegration is still too early for most participants in the vegetable garden. There is too little political and social support to fund the garden sufficiently.

Various sub-studies were conducted by students, under the supervision of teachers from Wageningen University. The results are summarized in a final chapter with conclusions and recommendations.

The garden works well for participants of all levels as it offers challenging and responsible as well as simple activities. One condition is that the participants themselves like to work outside, for example because they want to be physically active or seek the tranquility of a green space. The garden is a place for participants who are relatively expensive for society: people who have to be supported by society for a long time or even their entire life. The question is whether society is willing to pay these healthcare costs. The benefits of the garden are that it offers a place to participants who have nowhere else to go, and that they can have a good daytime activity there. For other participants, the garden can be a stepping stone to paid work. There is an intermediate category, who can use the garden to heal, after which they can work on reintegration in the garden or in one of the other work companies. In addition, the garden has benefits such as the yield of food crops and the provision of a green space for local residents for walks, but these are small benefits compared to the care function. Other parties appreciate that the garden is a place for people with complex problems. Unfortunately, the municipality of Amsterdam is in a legal straitjacket, which means that the expectation remains that participants will be ready for the labor market after 1.5 years.

1 Inleiding

1.1 Achtergrondinformatie aanvrager

Het Leger des Heils is een internationale christelijke non-profit organisatie, opgericht in 1878 en actief in ruim 100 landen¹. Hun missie blijkt uit het volgende citaat uit een toespraak door oprichter William Booth in 1912:

“While women weep, as they do now, I’ll fight; while children go hungry, as they do now I’ll fight; while men go to prison, in and out, in and out, as they do now, I’ll fight; while there is a poor lost girl upon the streets, while there remains one dark soul without the light of God, I’ll fight, I’ll fight to the very end!”²

De christelijke identiteit van het Leger des Heils inspireert hen om zorg te verlenen aan iedereen die hulp nodig heeft, zonder te discrimineren (Leger des Heils, n.d.). “The Salvation Army is still putting up a fight; against sickness, poverty, hunger, substance abuse, domestic abuse, slavery, loneliness, misery and spiritual affliction.” Een van de manieren waarop de Nederlandse tak van het Leger des Heils deze missie probeert te realiseren, is werkplaatsen te creëren voor mensen ‘van wie de geschiedenis niet standaard was’ en die hulp nodig hebben. Het Leger des Heils biedt banen aan waar de deelnemers weer kunnen integreren in de samenleving. Deze werkplaatsen heten 50|50 en bieden een verscheidenheid aan taken.

Goodwill Centra Amsterdam (GWCA), onderdeel van het Leger des Heils, voert voor de regio Amsterdam verschillende zorgtaken uit voor kwetsbare mensen. Het Leger des Heils heeft ongeveer 4000 deelnemers in Amsterdam, een groep die qua grootte relatief stabiel is, ondank het groeiende aantal daklozen. Eén van de zorgtaken van de organisatie is het bieden van dagbesteding aan mensen met een grote afstand tot de arbeidsmarkt. Naast de interne dagbesteding voor mensen die extra begeleiding nodig hebben, zijn de deelnemers van GWCA verdeeld over vier werkbedrijven. Er is een kledingwinkel annex sorteerafdeling, een lunchroom met keuken die 600 tot 1000 maaltijden per dag verzorgt, een werkbedrijf rondom techniek (o.a. houtbewerking), en een biologische moestuin. De aanvraag van dit wetenschapswinkelproject gaat over de biologische moestuin. Deze tuin is gelegen in een woonwijk van Amsterdam-Noord en bestaat bijna acht jaar.

De aanvragers zijn direct betrokken bij de biologische moestuin, als arbeidstrainer respectievelijk teamleider. Hun ervaring leert dat de mensen waar GWCA mee werkt (deelnemers genoemd) veelal met complexe problemen worstelen, op diverse levensgebieden. Veel van hen hebben een licht verstandelijke beperking, hebben concentratie problemen, zijn getraumatiseerd en/of hebben een verslavingsprobleem. Ze hebben moeite om zich in de maatschappij te handhaven en om eigen regie te ervaren en te nemen. Ze vinden dagbesteding vaak saai of repeterend en een reguliere baan of opleiding is (nog) te veeleisend. Mensen voelen zich niet serieus genomen, voelen weinig aansluiting met de maatschappij en zijn daar gefrustreerd over. Velen komen in contact met verdovende middelen en criminaliteit.

Voor de dagbestedingsbedrijven van GWCA wordt gebruik gemaakt van de landelijke methode “Doen Gaan Baan”. De aanvragers geven echter aan dat deze methode voor de meeste deelnemers van de moestuin nog te vroeg komt. Zoals gezegd is het een groep met een complexe problematiek. De aanvragers zien een groep mensen die moeilijk is aan te sturen, en voor wie moet worden geïnvesteerd in activatie. Hiertoe heeft de biologische moestuin een speciale methodiek ontwikkeld (de ‘Tuintaal’ methodiek; Blokhuis, 2019), die erom draait allereerst te werken aan het leggen van contact tussen cliënt en mogelijke tuinactiviteiten. Achterliggend idee is dat dat contact, het zelf kiezen voor een activiteit en de mogelijkheid te werken op eigen tempo, op termijn zorgt voor verantwoordelijkheidsgevoel, verbinding met de omgeving, het nemen van initiatief en verschillende arbeidscompetenties. De tuintaal methodiek is verder uitgewerkt in het boek ‘Kwetsbare mensen, kwetsbare groenten’, geschreven door de aanvrager. Momenteel hebben ongeveer 20 deelnemers een plek bij de biologische moestuin, maar er zijn ongeveer 60 dagbestedingsplekken beschikbaar. Arbeidstrainers op de tuin hebben elk tien deelnemers onder hun hoede.

¹ <https://www.salvationarmyusa.org/usn/history-of-the-salvation-army/>

² <https://www.salvationarmy.org/nhqblog/news/2012-05-09-ill-fight-100-years-since-booths-final-address>

1.2 Aanleiding voor het onderzoek

Aanvragers van dit project zien de biologische moestuin als een zinvol en waardevol project, vooral omdat het om een specifieke groep zeer kwetsbare deelnemers gaat. Toch worstelt de tuin met een aantal problemen. In de woorden van de aanvrager: "Er wordt vooral gekeken naar wat dit project kost en niet naar wat het oplevert. Naast dat het deelnemers weer hoop geeft, bespaart het de maatschappij veel geld aan overlast, criminaliteit, contacten met politie en rechtspraak, psychiatrische hulp en andere zorg. (...) Politiek en maatschappelijk is er helaas nog te weinig draagvlak om genoemd project, laat staan uitbreiding, voldoende te bekostigen/subsidiëren."

Er spelen verschillende problemen, zowel intern als extern.

Intern: momenteel worden niet alle beschikbare plekken op de tuin gevuld. Volgens de aanvragers zien de begeleiders van de woonvoorzieningen niet altijd de meerwaarde van de tuin, en kunnen zij steun en tools gebruiken om mogelijke deelnemers voor de tuin te enthousiasmeren en een beeld te schetsen van (de mogelijkheden van) het werken op de tuin. De indruk is nu dat deze woonbegeleiders vooral sturen op het normaliseren van de dag, oftewel stabilisatie, en niet op verbetering van de situatie van een client.

Extern: de financiering van de tuin is moeilijk. Er is steeds minder subsidie beschikbaar, maar de problematiek wordt ingewikkelder, en bovendien richt de biologische moestuin zich op een groep mensen die moeilijk doorstroomt naar arbeid of opleiding. De aanvragers voelen frustratie over de opstelling van de gemeente, die volgens hen niet goed inziet dat deze groep relatief veel zorg vraagt en moeilijk is te enthousiasmeren. De verwachting van de gemeente dat 15 procent van de deelnemers binnen anderhalf jaar uitstroomt vinden zij dan ook niet realistisch. De aanvragers geven aan dat de kosten en baten van de tuin 'pijnlijk inzichtelijk' zijn: de insteek van de tuin is 'herstelgericht werken boven productiegericht werken', waardoor de exploitatie niet winstgevend of zelfs budgetneutraal is. Wat in dit soort berekeningen van kosten en baten ontbreekt, is duidelijkheid over wat de tuin oplevert voor de directe omgeving en verschillende stakeholders, zoals de omwonenden.

1.3 Onderzoeksvragen

Bovenstaande maakt duidelijk dat niet altijd duidelijk (genoeg) is wat de tuin betekent voor enerzijds de deelnemers zelf en anderzijds de maatschappij als geheel. Een belangrijke reden hiervoor is dat de tuin werkt met een zeer kwetsbare doelgroep, die niet altijd past binnen de verwachtingen rondom re-integratie in de maatschappij/een (betaalde) baan. Bovendien is ook niet duidelijk wat het oplevert dat deze groep een plek heeft om naar toe te gaan. Voor dit project zijn de problemen omgezet in de volgende onderzoeksvragen:

Intern: Voor wie is de tuin geschikt? Welke (doel)groep of welk type deelnemers heeft het meeste baat bij de tuin? Hoe 'werkt' de tuin voor deze mensen? Werkt een tuin ook bij complexe psychische problematiek, en waarom?

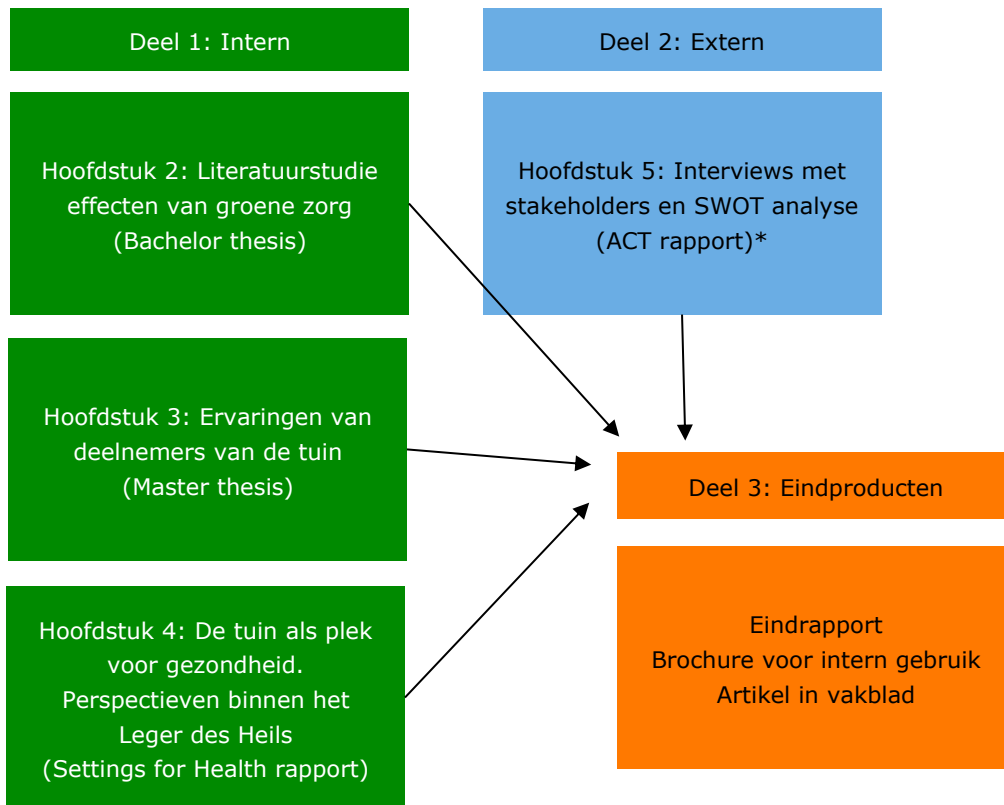
Extern: Wat zijn de kosten en de baten van de tuin als behandelmethode? Wat biedt deze tuin precies aan, en hoe is dat te vergelijken met de andere opties voor deze groep mensen? Hoe kijken andere partijen (gemeente, wijkbeheer, wijkzorg, omwonenden) naar de kosten en baten van de tuin, en kennen zij andere manieren die net zo, of juist anders werken?

Toekomst: Wat is een mogelijke toekomststrategie om deze tuin zijn functie nog beter te laten vervullen? Hoe kan het 'businessmodel' (lees: onderliggende strategie of idee) worden geoptimaliseerd?

Naast het beantwoorden van deze vragen zullen we in de conclusies ook algemene lessen proberen te trekken die toepasbaar zijn voor soortgelijke groene voorzieningen voor de meest complexe zorgdeelnemers.

1.4 Deelprojecten en methode

Het project is opgedeeld in verschillende deelonderzoeken. Deze zijn door studenten uitgevoerd, onder begeleiding van docenten van Wageningen Universiteit. De resultaten van deze deelonderzoeken zijn gedeeld in de begeleidingscommissie, en daarna is de feedback van de commissie verwerkt. Figuur 1.1 geeft de verschillende deelonderzoeken weer. Deze onderdelen komen terug in de volgende hoofdstukken.

Figuur 1.1 * ACT: Academic Consultancy Training.

2 Waarde van groene zorg volgens de literatuur

2.1 Opzet BSc onderzoek

Het BSc onderzoek is uitgevoerd door Myrthe Verboom. De centrale onderzoeksvraag is: Hoe dragen groene beschutte werkplaatsen bij aan de sociale zorg in Nederland? Deze vraag is beantwoord aan de hand van wetenschappelijke literatuur, Kamerstukken, kranten en rapporten.

Om wetenschappelijke literatuur te vinden die relevant is voor dit onderzoek zijn onder meer de volgende termen in zowel het Nederlands als het Engels gebruikt in Google Scholar en WUR Library: 'horticultural therapy', 'green sheltered workshops' of 'social horticulture', 'verslaafden', 'gevangenen', 'daklozen' en 'Nederland'. Na gebruik van de zoekcombinatie 'groene zorg' EN 'verslaafden' EN 'Nederland' in Google Scholar, werden ongeveer 13.900 resultaten gegeven. Meer specifieke artikelen over moestuinen waren nodig om de onderzoeksvragen te beantwoorden. Dit leidde tot het opnemen van de zoekterm 'tuinbouw', soms in combinatie met termen als 'sociaal' of 'therapie'. Na het invoegen van de zoekcombinatie 'moestuin' en 'sociale werkplek' (beschutte werkplaats) gaf Google Scholar ongeveer 425 resultaten. Voor het vinden van nieuwe en relevante literatuur is gebruik gemaakt van de sneeuwbal methode: het gebruik van referenties in de reeds gevonden artikelen. Naast de wetenschappelijke literatuur zijn krantenartikelen, beleidsstukken, Kamerstukken, rapporten en (master)scripties onderzocht.

De literatuuranalyse richtte zich op drie specifieke doelgroepen. Deze doelgroepen zijn (ex)verslaafden, (ex)gevangenen en daklozen. Deze drie doelgroepen zijn gekozen omdat ze zelf maatschappelijke problemen hebben, maar ook maatschappelijke problemen kunnen veroorzaken. In Nederland zijn ongeveer 112.000 mensen verslaafd aan alcohol, van wie er ongeveer 30.000 in therapie zijn (Jellinek, 2020). Daarnaast zijn er ongeveer 14.000 mensen met een opioïdenverslaving (Europees Waarnemingscentrum voor drugs en drugsverslaving, 2019). Begin 2021 waren er 32.000 daklozen in Nederland (CBSa, 2021). In 2020 waren er 27.300 gedetineerden in Nederland.

De doelgroep van het Leger des Heils bestaat uit verschillende categorieën, waaronder (ex)verslaafden en (ex)gevangenen. Niet alle mensen die werken in groene beschutte werkplaatsen zoals het 50|50-project zijn (ex)verslaafden en/of (ex)gevangene en/of dakloos. Een deel van de deelnemers valt in alle drie de categorieën, een deel valt niet (meer) in een van deze categorieën.

2.2 Resultaten literatuurstudie

2.2.1 Definities van groene zorg

Groene beschutte werkplaatsen maken deel uit van de groene zorgsector. Braastad (2005) definieerde de groene zorgsector als volgt:

'Groene zorg is het gebruik van landbouwbedrijven als basis voor het bevorderen van de mentale en fysieke gezondheid van de mens. Dieren, planten, tuinen, bossen en het landschap worden gebruikt bij recreatieve of werk gerelateerde activiteiten voor: psychiatrische patiënten, verstandelijk gehandicapten, mensen met een verstandelijke beperking, burn-outproblemen of een drugsverleden, waaronder jongeren en ouderen, en bijstandsgerechtigden. (p3)'

Groene zorg is dus de plek waar traditionele gezondheidszorg en landbouw elkaar ontmoeten, in welke vorm dan ook, van tuinieren tot veeteelt.

De vorm van groene zorg die (moes)tuinen combineert met de doelgroep van het Leger des Heils wordt ook wel therapeutische tuinbouw genoemd. Therapeutische tuinbouw is gedefinieerd door Annerstedt & Währborg (2011) als:

‘.. het proces waardoor individuen welzijn kunnen ontwikkelen met behulp van planten en tuinbouw. Dit wordt bereikt door passieve of actieve betrokkenheid’ (p. 372).

2.2.2 Effecten van beschutte werkplekken op gezondheid en welzijn

Het belang van groene beschutte werkplaatsen kan worden gezien vanuit het belang van het aanbieden van begeleid werk. Ten eerste is werk van invloed op iemands fysieke gezondheid. Roelfs, Shor, Davidson & Schwartz (2011) beschreven hoe werkloosheid de consumptie van alcohol en tabak verhoogt, zowel in frequentie als in hoeveelheid. Bovendien verandert de werkloze door inkomensverlies zijn eetpatroon. Hierdoor wordt de voeding van mindere kwaliteit met aan de ene kant overgewicht als mogelijk gevolg of aan de andere kant ongezond gewichtsverlies. De combinatie van deze factoren leidt tot een hoger overlijdensrisico voor werklozen (Roelfs et al., 2011). Ten tweede heeft werk een positieve invloed op de geestelijke gezondheid. Werkloosheid hangt samen met sociale uitsluiting. Dit kan leiden tot psychische aandoeningen, zoals depressie of zelfmoordgedachten. Omdat werk mensen een gevoel van zingeving en verbondenheid geeft, is het van groot belang voor de manier waarop iemand zichzelf ziet (Evans & Repper, 2000).

Het belang van groene beschutte werkplaatsen kan ook worden gezien in het licht van theorieën over sociaal kapitaal. De meeste onderzoekers gebruiken de definitie van Putnam, die sociaal kapitaal beschreef als “connections among individuals – social networks and the norms of reciprocity and trustworthiness that arise from them” (Putnam, 2000).

Veel mensen binnen de doelgroepen van het Leger des Heils missen het sociaal kapitaal (Leger des Heils, n.d.) dat zij nodig hebben voor (re)integratie in de samenleving. Bijvoorbeeld bij ex-gedetineerden die sterke sociale banden hebben met de samenleving, b.v. met hun familie, vermindert hun kans op recidive (Mears, Wang, Hay & Bales, 2008). Sociaal kapitaal vergroot ook de kans op een succesvol herstel voor verslaafden (Bliuc, Best, Iqbal & Upton, 2017; Jason et al., 2020).

De theorie van Haas en McCartney (1996) verklaart de waarde van tuinen vanuit de helende werking van (werken met) planten. Ze onderscheiden drie categorieën die duidelijk maken waarom planten een helende werking kunnen hebben op verschillende groepen. Deze categorieën zijn (1) zintuiglijk, (2) functioneel en (3) responsief.

1. De zintuiglijke kwaliteit van planten bestaat uit meerdere aspecten. In groentetuinen en gewone tuinen ervaren mensen de kleuren van de planten, de geur van de bloemen, het geluid van de dieren die in de tuin leven, de aanraking van alle verschillende texturen in een tuin en de smaak van de opbrengst. Al deze aspecten veroorzaken activiteit in verschillende delen van de hersenen, wat bijvoorbeeld iemand kan kalmeren.
2. Werken in een tuin is functioneel zowel vanwege een therapeutische functie als een amusementsfunctie. De amusementsfunctie komt doordat in een tuin vaak een ontspannen sfeer is, waardoor mensen in de tuin zich minder gestrest voelen. Het verminderen van stress is waardevol voor de kwetsbare mensen die in beschutte werkplaatsen werken.
3. Haas en McCartney beschreven de responsieve functie als: ‘Planten (...) bevorderen responsieve relaties wanneer ze reageren op de zorg die hen wordt geboden. Dit bevordert het gevoel van controle over de eigen omgeving’ (p. 61). Er ontstaat een responsieve relatie tussen de plant en de verzorger. De plant is afhankelijk van de verzorger: zonder de deelnemer in de tuin zou hij doodgaan. De plant oordeelt verder niet over de persoon die ervoor zorgt.

2.2.3 Gezondheidseffecten van werken in de natuur

Uit meerdere onderzoeken blijkt dat werken en/of zijn in de natuur een groot aantal gezondheidsvoordelen kan hebben voor mensen, ook voor degenen die in groene beschutte werkplaatsen werken. In de natuur zijn verhoogt de tevredenheid over het leven. Het kalmeert bijvoorbeeld mensen, vermindert het gevoel van irritatie of stress en helpt wanneer iemand zich psychisch vermoeid voelt. Bovendien stimuleert het de concentratie, het geheugen en de focus (Hynes & Howe, 2004). Verder helpt het om negatieve gedachten en

een negatief zelfbewustzijn los te laten, wat resulteert in een positievere houding ten opzichte van jezelf en het leven in het algemeen (Bratman, Daily, Levy & Gross, 2015).

Keniger, Gaston, Irvine & Fuller (2013) onderscheiden zes aspecten van iemands leven die positief worden beïnvloed in de natuur: (1) psychisch welzijn, (2) cognitief, (3) fysiologisch, (4) sociaal, (5) spiritueel en (6) tastbaar. Het positieve effect op iemands psychische welzijn kan een vermindering zijn van woede en angst, een verbeterd gevoel van eigenwaarde, een verbeterd vermogen om taken uit te voeren of een betere productiviteit. Het effect van in de natuur zijn op de lichamelijke gezondheid van mensen blijkt uit een lagere bloeddruk, minder stress en minder hart- en vaatziekten of aandoeningen van de luchtwegen. Bovendien neemt de kans op herstel van een verslaving toe. De sociale interacties die ontstaan door in de natuur te zijn, zullen iemands sociale netwerk vergroten. Dit bouwt sociaal kapitaal op voor de deelnemers. Bovendien vermindert het zijn in natuur de misdaadcijfers en gewelddadig gedrag. In de natuur zijn kan ook een positief effect hebben op iemands religieuze of spirituele bezigheden, door b.v. een vergrote inspiratie. Tot slot draagt werken in de natuur bij aan de tastbare categorie, wanneer voedsel of geld worden verworven.

2.2.4 Effecten voor verslaafden

Bij de behandeling van verslaafden worden enkele verschillende doelstellingen onderscheiden. (1) het verhogen van het zelfrespect van de patiënt, (2) het leren gebruiken van gezonde coping-mechanismen en (3) het aanleren van verantwoordelijkheid. Tuinieren bestaat uit verschillende taken. Door deze taken uit te voeren, voelen de patiënten zich meer capabel en voelen ze dat ze iets hebben bereikt (Cornille, Rohrer & Mosier, 1987). Tuinieren leidt verslaafden ook af van hun behoefte aan middelen (Elings & Hassink, 2008). De planten in de moestuin groeien niet of gaan in het ergste geval dood als er niet goed voor wordt gezorgd. Dit leert de verslaafden verantwoordelijkheid. Andere voordelen van groene beschutte werkplaatsen die verslaafden ervaren, zijn het gevoel erbij te horen en gerespecteerd te worden.

2.2.5 Effecten voor ex-gevangenen

Studies hebben aangetoond dat mentale stress iemands kansen vergroot om een misdaad te plegen (Hynes & Howe, 2004). Tuinieren en in de natuur zijn kan iemands stressniveau verlagen. Door te zien dat na hard werken en toewijding de gewassen groeien die ze plantten en verzorgden, voelen gevangenen trots en ervaren ze de beloning van ergens voor te werken. Deelnemers aan groene beschutte werkplaatsen bouwen sociaal kapitaal op door samen te werken met collega's. Van planten wordt gezegd dat ze 'niet-oordelend, niet-bedreigend en niet-discriminerend' zijn; planten groeien door de handen van degene die voor ze zorgt, ongeacht hun achtergrond, strafblad of etniciteit (Khatib, 2015).

2.2.6 Effecten voor daklozen

Naast de primaire behoeften, zoals voeding en huisvesting, is het ook belangrijk om aandacht te besteden aan de secundaire behoeften van daklozen. Bijvoorbeeld stressvermindering, het verbeteren van hun zelfrespect, het bestrijden van depressie en het creëren van een sociaal netwerk (Niklasson, 2007). Ervaringen met tuinen zijn samengevat in drie categorieën; (1) stressvermindering, (2) sociale inclusie en (3) persoonlijke groei. Vaardigheden zoals het vermogen om een mislukking te aanvaarden of anderen te tolereren, worden geleerd tijdens de aanwezigheid in de tuin. Dit bewustzijn kan in het eigen leven worden geïmplementeerd en daklozen inspireren om beter voor zichzelf te zorgen (Niklasson, 2007).

2.2.7 Relevante ontwikkelingen in de Nederlandse gezondheidszorg

Al tussen 1920 en 1940 hadden de meeste psychiatrische instellingen een boerderij waar hun patiënten konden werken (Hassink, Zwartbol, Agricola, Elings & Thissen, 2007). De eerste boeren die groene zorginitiatieven startten waren vooral gemotiveerd door de antroposofische beweging. De meeste van deze boeren hadden biologische boerderijen. Tegenwoordig starten steeds meer 'gewone, niet-biologische' boeren groene zorginitiatieven om uiteenlopende redenen, zoals het spreiden van inkomstenbronnen, het op een positieve manier beïnvloeden van het imago van de landbouw en de boeren of het opnieuw integreren van de landbouw in de samenleving (Elings & Hassink, 2006).

In het begin werkten vooral verstandelijk gehandicapten en patiënten met psychiatrische problemen in de groene zorg. Na verloop van tijd stelde de sector zich open voor een meer diverse doelgroep. Groepen als (ex-)verslaafden, daklozen, autisten, mensen met een burn-out en vele andere categorieën worden steeds meer verwelkomd in de sector (Elings & Hassink, 2006).

De sector beschutte werkplaatsen groeit snel, van 1.200 mensen werkzaam in beschutte werkplaatsen in 2017, 3.700 in 2018 naar bijna 4.500 deelnemers in 2020 (Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, 2019; Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, 2020). Daarnaast is het aantal positieve adviezen van het Uitvoeringsinstituut Werknemersverzekeringen (UWV, verantwoordelijk voor diverse regelingen voor arbeidsongeschikten) gegroeid, richting bijna 7.500 in 2020. Dit positieve advies is nodig om deelnemers te mogen laten werken bij een beschutte werkplaats. Als gevolg van het toenemende aantal positieve adviezen van het UWV zal naar verwachting ook het aantal mensen dat in de sociale werkplaatsen werkt groeien (Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, 2020).

Toen de sector Groene Zorg zich begon te ontwikkelen, werden de kosten gedekt door de Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten (AWBZ), de algemene verzekering voor geneeskundige kosten. Na de invoering van de Wet Maatschappelijke Ondersteuning door het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, is de verantwoordelijkheid voor de financiële ondersteuning van de groene zorginitiatieven gedelegeerd aan de gemeenten (Elings & Hassink, 2006). In 1995 is het PGB (Persoonsgebonden Budget Cliënten) ingevoerd, waardoor groene zorginstellingen deelnemers kunnen inhuren zonder tussenkomst van een andere zorginstelling (Hassink et al., 2007). De invoering van het PGB had twee voordelen voor sociale werkplaatsen. Ten eerste werd de matchmaking tussen deelnemer en beschutte werkplaats efficiënter doordat cliënten zelf de zorg of diensten konden kiezen die ze wensten. Ten tweede werd er een extra van inkomsten gecreëerd. Naast de directe subsidies van gemeenten konden sociale werkplaatsen ook geldstromen van de deelnemers zelf ontvangen, hoewel dit geld nog steeds indirect wordt gesubsidieerd (Maarse & Jeurissen, 2016; Hassink et al., 2007).

Ander relevant beleid is de Wet Sociale Werkvoorziening (WSW). Deze wet is in 1998 door de Nederlandse overheid ingevoerd om de tewerkstelling van mensen met een lichamelijke, verstandelijke of psychiatrische beperking in beschutte werkplaatsen te reguleren. In 2015 kwam aan deze wet een einde door middel van een nieuwe wet, de Participatiewet. Deze wet voegt verschillende oude wetten samen die gericht waren op mensen met een afstand tot de reguliere arbeidsmarkt, en is erop gericht deze mensen te helpen weer of voor het eerst toe te treden tot de reguliere arbeidsmarkt (Goud & Fenger, 2014). De uitvoering van deze wet is in elke gemeente anders. Het gevolg is dat er geen duidelijk beleid is dat de gemeente richting geeft bij het toewijzen van sociale werkplekken aan de doelgroep. Dit resulteert in inefficiënte toewijzingsprocedures en een mismatch tussen de beschutte werkplaatsen en de toegewezen deelnemers (De Bell & Drupsteen, 2019). Na de invoering van de Participatiewet in 2015 zijn sociale werkplaatsen veranderd in beschutte werkplaatsen. De focus verschoof van een plek waar mensen tijd doorbrachten naar het voorbereiden van deelnemers op de reguliere arbeidsmarkt (Weel, 2017).

2.2.8 Mogelijke bijdragen van groene zorg aan het Nederlandse zorgsysteem

Het budget van de Nederlandse overheid voor sociale werkplaatsen is aan het slinken. Dit terwijl 70 procent van de inkomsten van beschutte werkplaatsen afkomstig is van overheidssubsidies, en de sector dus sterk afhankelijk is van financiële steun van de overheid (Van der Torre, Fenger, Van Twist & Bressers, 2014). Door het slinkende budget zijn sociale werkplaatsen gedwongen creatiever te worden in het vinden van financiële bronnen (Van der Torre et al., 2014).

Een van de grootste problemen waar de maatschappelijke zorg op dit moment mee te maken heeft, is de enorme wachtlijst voor de Geestelijke Gezondheidszorg (GGZ). Voor volwassenen is de acceptabel geachte wachttijd voor hulp in de GGZ 14 weken. Hoewel de gemiddelde wachttijd voor basis-GGZ voor volwassenen 9 weken is, en dus valt binnen de gestelde norm, overschrijdt de wachttijd voor een aantal hoofddiagnosegroepen wel de norm (aandachttekort- en gedragsstoornissen (17 weken), angststoornissen (15 weken), persoonlijkheidsstoornissen (20 weken) en pervasieve stoornissen (21 weken) (Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, 2021).

Groene beschutte werkplaatsen kunnen op twee manieren helpen de wachtlijsten in de GGZ te verminderen.

1. Groene beschutte werkplaatsen zijn efficiënt in de rehabilitatie van verslaafden. Daarnaast helpen ze daklozen bij hun re-integratie. Ten slotte hebben ze een positieve invloed op de mentale gezondheid van de deelnemers. Door al deze voordelen bestaat de kans dat de deelnemers minder hulp van GGZ-organisaties nodig hebben. Zo kan er ruimte vrijkomen voor mensen op de wachtlijst van de GGZ.
2. Het concept van groene beschutte werkplaatsen kan worden gebruikt voor een bredere doelgroep, of soortgelijke initiatieven voor andere doelgroepen kunnen worden gestart. Omdat groene beschutte werkplaatsen veel voordelen bieden voor de geestelijke gezondheid, kan het worden aangeboden als (tijdelijk) alternatief voor therapie, om iemands geestelijke gezondheid te verbeteren totdat hij of zij in staat is om de specifieke zorg van de GGD te ontvangen.

In Nederland zijn ruim 160 duizend mensen afhankelijk van voedselbanken om in hun primaire voedselbehoefte te voorzien (Voedselbanken.nl, 2020). In 2020 groeide het aantal mensen dat afhankelijk is van voedselbanken met 7 procent en de verwachting is dat dit aantal de komende jaren nog verder zal groeien. Ondertussen kampen de voedselbanken met een teruglopende voedselvoorziening (Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, 2021).

De Nederlandse voedselbanken hebben dus meer voedsel nodig om te distribueren. Groene beschutte werkplaatsen zouden hun opbrengst kunnen doneren en/of verkopen aan voedselbanken in hun omgeving. Dit wordt al gedaan door enkele groene beschutte werkplaatsen in Nederland.

2.3 Conclusie

Groene beschutte werkplaatsen kunnen volgens de literatuur gezondheidsvoordelen met zich mee brengen voor uiteenlopende groepen die hulp krijgen van het Leger des Heils. In de natuur zijn verhoogt de fysieke en mentale gezondheid van mensen, bijvoorbeeld door stress en angst te verminderen en het gevoel van eigenwaarde te vergroten. Bovendien helpt het de deelnemers om sociaal kapitaal op te bouwen. Het is bewezen dat deze twee elementen essentieel zijn voor mensen die proberen te (re)integreren in de samenleving, of mensen die herstellen van een verslaving. Dit vermindert de druk op de GGZ en de samenleving, b.v. door de recidive te verlagen en de kans op succesvol herstel van middelenmisbruik te vergroten.

3 Waarde van de tuin voor de deelnemers zelf

3.1 Opzet MSc onderzoek

Het MSc onderzoek is uitgevoerd door Bernice Wesselink.

Volgens eerder onderzoek heeft natuur een positief effect op geluksgevoelens van mensen en kan het leiden tot betere mentale prestaties en fysieke fitheid. Als gevolg hiervan wordt aangenomen dat buiten zijn de rehabilitatie van verschillende kwetsbare groepen kan bevorderen. Dit is een gevalstudie waarbij gekeken werd naar de moestuin van het Leger des Heils in Amsterdam Noord, om de mechanismen te zien waardoor tuinactiviteiten nuttig zouden kunnen zijn voor de rehabilitatie van deelnemers.

Ongeveer twintig deelnemers krijgen in de 50|50 Green biologische tuin van het Leger des Heils de gelegenheid om in een veilige omgeving vaardigheden te ontwikkelen. Veel deelnemers hebben te maken met een psychiatrische aandoening of verslaving en hebben moeite om deel te nemen aan de arbeidsmarkt. Ze willen de controle over hun leven graag terugkrijgen. In de tuin werken ze samen met een trainer om te revalideren en zich voor te bereiden op een baan. De natuurlijke omgeving wordt gebruikt om deelnemers te motiveren om vaardigheden te ontwikkelen en verantwoordelijkheid te dragen.

50|50 Green biologische tuin in Amsterdam-Noord. Foto: Bernice Wesselink.

Trainer Henk Blokhuis (2019) hanteert een coaching methode waarbij het leggen van contact tussen de deelnemer en de tuinomgeving centraal staat. Hij leert ze verschillende planten te kweken, onkruid te wieden, de producten te verkopen en op tijd te zijn. In plaats van de problemen van mensen direct aan te pakken, praten trainers en deelnemers over de effecten die bepaalde keuzes en gedragingen kunnen hebben op de groei van planten in de tuin. Op deze manier willen begeleiders bereiken dat deelnemers wegblijven van crimineel gedrag en andere problemen. Trainer Blokhuis gelooft dat de vrijheid om in je eigen tempo te werken, de verbinding met de tuin en het gevoel van competentie zal leiden tot meer eigen verantwoordelijkheid bij de deelnemers, wat zij nodig zullen hebben om te slagen. Blokhuis (2019) merkt op dat voor het realiseren van persoonlijke ontwikkeling op deze manier veel aandacht en geduld van de begeleiders nodig is. Het is daarnaast niet realistisch te verwachten dat elke deelnemer uiteindelijk in staat zal zijn om een betaalde baan te vervullen.

Probleemstelling: Deze studie onderzoekt de rol van de 50|50 Green tuin in de lange termijn rehabilitatie van deelnemers in de samenleving. De hoofdvraag van het onderzoek:

Op welke manieren draagt het werken in de natuurlijke omgeving van de 50|50 Green tuin bij aan het welzijn van kwetsbare deelnemers van het Leger des Heils in Amsterdam?

Welzijn wordt gedefinieerd als een staat van zich goed voelen (Van Dale, 2021). Aangenomen wordt dat welzijn een voorwaarde is voor het succesvol en zelfstandig functioneren van een persoon in de mentale, fysieke en sociale aspecten van het leven.

De hoofdvraag wordt verdeeld in de volgende twee deelvragen:

- Welke invloed heeft werken bij de 50|50 Green tuin op het welzijn van de deelnemer?
- Hoe beïnvloedt werken op andere 50|50 werkplekken het welzijn van de deelnemers?

3.2 Literatuur en onderzoeksmodel

In deze paragraaf wordt literatuur samengevat over gezondheidseffecten van natuur op de mens. We inventariseren welke indicaties voor effecten er zijn en via welk mechanisme dit werkt. Hiermee wordt een onderzoeksmodel gemaakt dat aangeeft naar welke factoren de interviews moeten vragen.

3.2.1 Fysieke effecten

Het meest voor de hand liggende mechanisme waardoor een tuin het welzijn zou kunnen verbeteren, is dat de natuurlijke omgeving de deelnemers meer mogelijkheden biedt om te bewegen in vergelijking met de stedelijke omgeving (Middle et al., 2014). Toegang tot groene ruimte is in de literatuur inderdaad in verband gebracht met meer fysieke activiteit (Cohen, Ashwood, & Scott, 2006). De natuur ingaan om te tuinieren gaat meestal gepaard met wandelen en andere vormen van lichaamsbeweging, waarvan bekend is dat ze positieve gezondheidseffecten hebben, zoals een lagere kans op beroertes (Hartig, Mitchell, De Vries, & Frumkin, 2014) en diabetes type 2 (Colberg et al., 2010). Ook hebben buurttuinders minder kans op overgewicht (Zick et al., 2013). Tuiniers kunnen dus gezonder zijn doordat ze actief zijn, in plaats van doordat ze zich in een natuurlijke omgeving bevinden.

Hartig, Mitchell, De Vries en Frumkin (2014) noemen onder andere de vermindering van stress als effect op de gezondheid. Als individuen gestrest zijn, kan een niet-bedreigende natuurlijke omgeving een herstellende invloed hebben op iemands stressniveaus. Vervolgens kan de meer ontspannen mentale toestand het fysiologische welzijn van mensen beïnvloeden, zoals lagere spierspanning en bloeddruk. Het is ook mogelijk dat gezondheidseffecten werken via het immuunsysteem, waarbij stressvermindering helpt om verouderingsprocessen te vertragen en chronische ontstekingen te voorkomen (Van den Bosch & Meyer-Lindenberg, 2019). Verder is de afname van geluidsoverlast en luchtvervuiling in een natuurlijke omgeving, in vergelijking met de stedelijke omgeving, geopperd als een mogelijke verklaring voor een betere

gezondheid (Litt, 2015). Buiten zijn geeft mensen meer frisse lucht en minder fijnstof ten opzichte van degenen die binnen blijven, wat beter is voor de longgezondheid (RIVM, 2021).

3.2.2 Mentale effecten

Mentale effecten verwijzen naar de effecten van tijd doorbrengen in de natuur en groen op de gemoedstoestand. Er is groeiend bewijs voor de waarde van natuur voor verbetering van de geestelijke gezondheid (Bratman et al., 2019). Natuurlijke omgevingen kunnen helpen om emotionele stress te verminderen en de tevredenheid met het leven te verbeteren (White, Alcock, Wheeler, & Depledge, 2013). Putz (2006) stelt dat tuinieren als therapie bijzonder is omdat een tuin leeft. Een tuin ontwikkelt zich en verandert op basis van het verrichte werk. Dit zou kunnen leiden tot een positieve spirituele ervaring rond groei en verandering in de seizoenen (De Vries, 2006), wat het gevoel van zingeving verklaart dat mensen in tuinen ervaren. Interactie met de natuur verbetert de cognitie en de stemming van personen met een depressie (Berman et al., 2012). De natuurlijke omgeving kan ook doelbewust worden ingezet om mensen te helpen (Lakhani et al., 2019).

Natuurgerichte revalidatie is gebaseerd op het idee dat het aanbieden van een groene leefomgeving iemands weerstand kan versterken tegen psychiatrische stoornissen (Van den Bosch & Meyer-Lindenberg, 2019). Ook voor mensen die geen psychiatrische aandoening hebben, zijn er gunstige effecten op de psychosociale gezondheid (Shepley & Pasha, 2017). Het is aangetoond dat toegang tot groen en een natuurlijke omgeving zijn geassocieerd met sociaal en gelukkiger zijn (Ward, Thompson, & Aspinall, 2011). Werken in een natuurlijke omgeving kan dus nuttig zijn voor depressieve of sociaal geïsoleerde personen (Granerud & Eriksson, 2014).

Zorglandbouwactiviteiten bieden psychosociale voordelen aan mensen met een psychische aandoening en daklozen. Vooral het contact met dieren, planten en bomen kan helpen bij het verwerken van rouw en trauma. Het wordt ook gebruikt om volwassenen te (her)integreren in de samenleving (Gorman & Cacciatore, 2017). In de literatuur wordt tuinieren inderdaad in verband gebracht met een verhoogd zelfrespect, aangezien planten op een niet-bedreigende en niet-discriminerende manier reageren op de zorg die ze krijgen (Kreitzer & Larson, 2016).

3.2.3 Sociale effecten

Natuur beïnvloedt het welzijn waarschijnlijk ook via sociale interacties (White et al., 2013). Kruize et al. (2020) toonden aan dat meer tijd in een natuurlijke omgeving niet alleen geassocieerd is met meer fysieke activiteit en mentaal welzijn, maar ook met meer sociale contacten met burens.

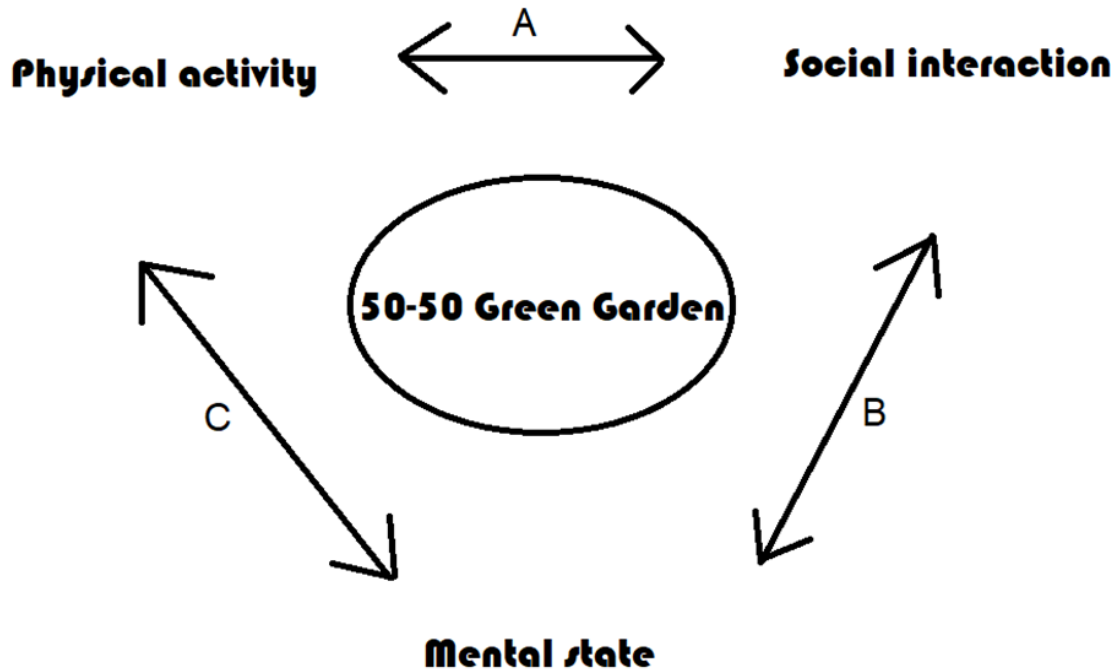
De sociale interacties in een groene omgeving kunnen worden beschreven met twee verschillende termen: binding en bruggen slaan. Binding verwijst naar het effect dat twee mensen die elkaar al kennen, dicht bij elkaar komen. Bruggen slaan verwijst naar een nieuwe relatie tussen mensen van verschillende sociale groepen (Middle, Dzidic, Buckley, Bennett, Tye, & Jones, 2014). De meeste stedelijke ruimtes versterken bestaande bindingsrelaties tussen individuen uit vergelijkbare sociale groepen. In open groene ruimtes zoals gemeenschappelijke tuinen is de kans groter dat ontmoetingen tot nieuwe relaties leiden (Maas et al., 2009). Het slaan van bruggen is nodig om meer diverse sociale netwerken te creëren (Cattell et al., 2008).

Tuinieren kan helpen om een gevoel van verbondenheid te krijgen en sociaal isolement te doorbreken (Ward-Thompson et al., 2016). Ontmoetingen kunnen echter ook antisociaal gedrag versterken of groepen mensen van elkaar scheiden. Dit zou eerder leiden tot uitsluiting van mensen dan tot toename van positief sociaal contact. In zijn boek "Kwetsbare mensen, kwetsbare groenten" beschrijft Henk Blokhuis (2019) inderdaad sociale situaties waarin deelnemers verbaal agressief zijn en ruzie maken met anderen.

3.2.4 Synthese van de literatuur en onderzoeksmodel

Zoals blijkt uit het literatuuronderzoek, zijn er potentiële fysieke, mentale en sociale effecten van het werken in een natuurlijke en groene omgeving die iemands welzijn en herstel kunnen beïnvloeden. Welke effecten er precies plaatsvinden in de 50|50 Green tuin is nog onduidelijk. Daarom is een eenvoudig model gemaakt om

de verschillende effecten en interacties visueel weer te geven (Figuur 3.1). Het is geïnspireerd op het artikel van Van den Berg & Van den Berg (2011) en laat zien hoe het fysieke, mentale en sociale welzijn van deelnemers aan groene zorginitiatieven met elkaar samenhangt. Omdat de literatuur onderscheid maakt tussen deze drie soorten effecten en hun onderlinge relaties, werd dit als basis gebruikt voor de interviewvragen.

Figuur 3.1 Onderzoeksmodel van dit MSc thesis onderzoek.

3.3 Methode

Er zijn zeven semigestructureerde interviews gehouden met deelnemers uit de 50|50 Green tuin. Ook zijn zes deelnemers van andere werkplaatsen geïnterviewd, namelijk 50|50 Tech, 50|50 Food en de 50|50 Budget winkel (deze maken allemaal deel uit van het "50|50 Werkcentrum" voor Leger des Heils-deelnemers in Amsterdam). Dit is gedaan om een vergelijking te kunnen maken tussen de verschillende benaderingen van revalidatie en om te begrijpen of de tuindeelnemers andere of sterkere effecten ervaren dan deelnemers aan andere werkplaatsen. Er kan sprake zijn van respondenten-bias omdat mensen die erg ongelukkig zijn met hun ervaringen niet willen deelnemen aan een interview of niet meer naar hun werkplek bij het Leger des Heils komen.

Voor de analyse zijn alle audio-opnames van gesprekken getranscribeerd in een Word-document. Het tekstdocument werd ingevoerd in het kwalitatieve coderingsprogramma Atlas.ti voor een inhoudsanalyse. Inhoudsanalyse is een manier om de inhoud van een tekst te interpreteren met behulp van codering (Mayring, 2014). Codes werden opnieuw gecategoriseerd totdat het aantal codes niet meer kon worden verlaagd zonder belangrijke betekenis te verliezen. Dit wordt coderingsverzadiging genoemd. Aan het einde hiervan bleven een aantal codes over, die in de resultaten worden besproken.

3.4 Resultaten

De inhoudsanalyse heeft geleid tot zes verschillende codes, namelijk: sociale effecten, mentale effecten, vaardigheidsontwikkeling, fysieke effecten, zingeving en financiële aspecten. De resultaten voor elke code worden in de volgende subparagrafen besproken.

3.4.1 Sociale aspecten

Deelnemers waren in grote meerderheid positief over elkaar en hun trainers. "Deze werkplekken gaven me de tijd, ruimte en aandacht, weet je, om mezelf weer te vinden, weer mezelf te zijn. Het helpt me echt om niet aan problemen en verdrietige dingen te denken." De meeste deelnemers gingen met plezier naar hun werk en waren blij met de sociale contacten die het met zich meebracht.

Niet alle sociale aspecten van naar het werk komen waren echter leuk. Soms kunnen deelnemers niet met elkaar overweg, wat een bron van stress kon zijn. Daarom hebben sommige deelnemers baat bij alleen werken. Middelengebruik werd specifiek genoemd door deelnemers uit de tuin. Mogelijk biedt de buitenomgeving meer mogelijkheden om dit soort activiteiten ongemerkt te ondernemen. In dat geval is het mogelijk dat interacties tussen deelnemers negatiever zijn.

Deelnemers rapporteren zowel positieve als negatieve sociale effecten van naar het werk komen en het verschilde per persoon hoe zij het sociale aspect van hun werk ervaren. Positieve aspecten waren dat trainers vriendelijk waren en wilden helpen, en deelnemers in staat stelden hun eigen beslissingen te nemen. Bovendien werd de eerlijkheid van trainers gewaardeerd en de manier waarop ze interesse tonen in het leven van mensen. Er werden enkele negatieve ervaringen met trainers genoemd, zoals het steeds opnieuw moeten vertellen van de achtergrond van deelnemers aan nieuwe medewerkers of dat sommige trainers onervaren zijn. Verder waren er soms spanningen als mensen niet met elkaar overweg konden op de werkvloer.

3.4.2 Mentale effecten

Het meest voorkomende gevoel was blij zijn om naar het werk te gaan, maar ook gemoedsrust en bepaalde antipathieën werden genoemd. "Het is meer vrijheid (...), omdat je buiten bent. Anders ben je altijd binnen. Ook moet je meer gedaan krijgen. Hier is het geen probleem als je even pauze neemt. Als anderen dat doen, doe jij het ook.... Ja, meer dan op andere plekken. Ik ben graag fysiek actief." Dus zowel het aspect van meer vrijheid hebben als buiten werken wordt als positief ervaren wat betreft de tuin. Een ander thema dat meer specifiek was voor de tuin, was 'gemoedsrust'. Gemoedsrust verwijst naar het ontspannende effect van werken omdat het de aandacht afleidt van negatieve gedachten. "Bovendien brengt het mijn gedachten in een staat van rust. (...) je kunt het vergelijken met concentreren.. zoals meditatie." Er werden ook enkele factoren genoemd die verband hielden met een gebrek aan motivatie om naar het werk te komen. Bijvoorbeeld wanneer men zich niet lekker voelde of het weer slecht was. De meeste mensen kwamen graag naar hun werk. Ze beschreven het als leuk en niet zo stressvol als een 'normale baan' waar je gebonden bent aan deadlines. Niet willen komen werd eerder toegeschreven aan persoonlijke omstandigheden dan aan de werkplek zelf.

3.4.3 Ontwikkeling van vaardigheden

Deelnemers ontwikkelen vaardigheden door naar de opvang te komen. De meest genoemde vaardigheid was koken. In de tuin voerden deelnemers kuikens, snoeiden ze vegetatie en wieden ze groentebedden. "Ik ga proberen mijn certificaat voor het werken met een bosmaaier te halen." Nieuwe vaardigheden kunnen bijdragen aan de voorbereiding op de arbeidsmarkt Dat geldt ook voor vaardigheden die los staan van het specifieke werkbedrijf, zoals Nederlands spreken.

3.4.4 Fysieke effecten

Verschillende deelnemers gaven aan dat hun werk fysiek zwaar kon zijn. Het verschilde per persoon of ze dit erg vonden. "Werken in de tuin is misschien niet voor iedereen geschikt omdat het werk fysiek zwaar is. Ik ben graag lichamelijk actief." Het fysieke aspect viel vooral in de smaak bij de deelnemers in de tuin.

Middelengebruik kan ook slecht zijn voor de gezondheid. Eerder werd al vermeld dat "Sommigen gaan zitten om te roken tijdens het werk. Je moet oppassen dat je ze niet gaat kopiëren."

3.4.5 Zingeving

Drie deelnemers gaven aan zich nuttig te voelen als ze naar hun werkplek kwamen. "Ik heb een bijstandsuitkering, op mijn manier betaal ik terug. Ik ben iets nuttigs aan het doen." Naar het werk komen werd over het algemeen gezien als een goede manier om bezig te blijven en iets goeds te doen voor de samenleving.

Als ze niet kwamen werken, zaten ze thuis en hadden ze contact met andere mensen die een slechte invloed op hen hadden. Kennissen uit hun woonomgeving vroegen bijvoorbeeld om drugs en vertoonden slecht gedrag.

Er was geen duidelijke relatie tussen zingeving en het soort werk dat ze deden (tuinieren, werken in het restaurant, winkel of budgetwinkel). In alle gevallen maakte het gevoel van doelgerichtheid de deelnemers duidelijk gelukkiger.

3.4.6 Financiële aspecten

Respondenten noemden ook financiële aspecten van de dagbesteding. Enkele deelnemers gaven aan dat ze acht euro per dag kregen voor hun werk. Dit werd gezien als heel weinig geld. Er waren frustraties omdat het voor sommigen verplicht is om te komen, wat een oorzaak kan zijn van de genoemde sociale conflicten. Deelnemers van alle werkplekken verdienen hetzelfde, dus er was geen duidelijk verschil tussen tuin- en niet-tuindeelnemers.

3.5 Discussie

Het meest besproken thema betrof de sociale effecten van het deelnemen aan de werkplaatsen. Het bleek dat deelnemers over het algemeen goed konden opschieten met andere deelnemers en hun trainers. De deelnemers klaagden wel over het regelmatig wisselen van trainers en ze wilden meer continuïteit. In de tuin was het makkelijker om alleen te werken. Sommige dingen beperkten hun plezier en daarmee de kwaliteit van leven op hun dagopvang. Ten eerste was er het gebruik van (verbale) agressie en drugs of alcohol door sommige deelnemers. Ten tweede hadden ze niet altijd zin om te komen, bijvoorbeeld wanneer ze zich niet goed voelden of wanneer het regende,

Het thema mentale effecten is gebruikt om het algemene gevoel van deelnemers te beschrijven wanneer ze over hun dagopvang spraken. De meerderheid van de deelnemers voelde zich gelukkig als ze kwamen werken en iets nuttigs te doen hadden.

Er zijn verschillende fysieke voordelen genoemd van naar de dagopvang komen. Het meest voorkomende effect was fysiek actiever zijn. Een deelnemer schreef zijn 'gemoedsrust' specifiek toe aan tuinieren als lichamelijke inspanning. De literatuur beschrijft veel positieve effecten van meer bewegen, bijvoorbeeld dat tuinieren stress kan verminderen en kan helpen om je fitter te voelen. Deelnemers zeiden dat ze fysiek actiever waren dan ze anders zouden zijn, en beschreven de tuinomgeving als meer ontspannend.

Een ander positief effect op het welzijn van de deelnemers was het aanleren van vaardigheden.

Deelnemers van andere werkplekken merkten op dat ze het leuk vonden om nieuwe mensen te ontmoeten en ze waardeerden de steun van trainers. Hierin lijkt de tuin zich niet te onderscheiden. Wat wel verschilt, is de mogelijkheid voor deelnemers om alleen te werken. Er is veel ruimte voor verschillende activiteiten waardoor deelnemers kunnen kiezen wat voor soort werk ze willen doen. Op andere werkplekken zoals de winkel of het restaurant zijn deze mogelijkheden beperkt en vraagt de aard van het werk meer om samenwerking. De aanwezigheid van sociale spanningen zou kunnen verklaren waarom sommige deelnemers liever alleen werkten. Voor hen kan de tuinomgeving gunstig zijn.

Tuindeelnemers waren zeer positief over hun dagopvang en noemden de omgeving behulpzaam bij hun revalidatie. Vooral de meer ontspannen setting van de natuur en lichamelijke van het werk buiten werden als positief ervaren. Tuinieren is in de literatuur in verband gebracht met een verhoogd gevoel van eigenwaarde. Dit effect werd echter ook genoemd door mensen van andere werkplekken, zoals de budgetwinkel. Het effect lijkt dus niet specifiek gerelateerd aan de tuin.

Door de kwalitatieve opzet kon slechts een klein aantal deelnemers participeren in dit onderzoek. Hoewel dit waardevolle inzichten heeft gegeven in hun persoonlijke ervaringen en achtergronden, zou een groter kwantitatief vervolgonderzoek interessant zijn om meer longitudinale gegevens te verkrijgen. Veel deelnemers hadden een migratieachtergrond en spraken Nederlands niet als moedertaal. Culturele overtuigingen beïnvloeden de manier waarop zorgprofessionals gezondheid, ziekte en handicap interpreteren (Banja, 1996). Daarom is het te verwachten dat andere culturen natuurrevalidatie op een andere manier kunnen ervaren en zijn misschien andere uitkomsten te verwachten.

3.6 Conclusie

De dagbestedingsactiviteiten in de vier werklocaties bij het Leger des Heils in Amsterdam bleken op vijf verschillende manieren bij te dragen aan het welzijn van deelnemers, namelijk door mentale, fysieke en sociale effecten, ontwikkeling van vaardigheden en zingeving. Ook op andere werkplekken waren veel positieve effecten aanwezig, zoals de ondersteuning van trainers, het aanleren van nieuwe vaardigheden en het zich nuttig voelen. Het lijkt er daarom op dat het type werkplek (tuin vs. niet-tuin) voor de deelnemers aan het Leger des Heils minder belangrijk was dan werd verwacht op basis van de literatuur.

Het lijkt erop dat de tuinomgeving ten opzichte van de andere locaties wel enkele bijkomende voordelen had, voornamelijk door het meer ontspannende werk en de gemoedsrust die de natuurlijke omgeving biedt. De tuin biedt als enige meer opties om alleen te werken, wat voor sommige deelnemers belangrijk kan zijn. Ook het meer fysieke werk in de tuin kan bijdragen aan de gezondheid van deelnemers. Op de natuur gebaseerde zorginitiatieven kunnen dus extra potentieel hebben om bij te dragen aan het herstel van mensen.

4 Waarde van de tuin volgens de begeleiders van het Leger des Heils

4.1 Opzet Settings for Health onderzoek

Een groep studenten van de cursus 'Settings for Health' heeft aan deze casus gewerkt: Iris Barten, Sanne Leenman, Lisa Moolhuijzen, Anouk Taal, Lisa Tholen en Geertje van Wijk.

4.1.1 Achtergrond

Natuur en buitenactiviteiten, zoals tuinieren, blijken goed te zijn voor de gezondheid (Kaplan & Kaplan, 1989; McRae, 1990; Polat, Güngör, & Demir, 2017). De natuur en tuinen worden daarom ingezet worden als plekken voor gezondheidsbevordering. Volgens de Wereldgezondheidsorganisatie (WHO, 2022) wordt een 'setting' gedefinieerd als "de plaats of sociale context waarin mensen zich bezighouden met dagelijkse activiteiten en waarin omgevings-, organisatorische en persoonlijke factoren op elkaar inwerken om gezondheid en welzijn te beïnvloeden" (*"The place or social context in which people engage in daily activities in which environmental, organizational, and personal factors interact to affect health and wellbeing."*). In dit onderzoek wordt de biologische tuin van Goodwill Centra Amsterdam onderzocht als setting voor gezondheidsbevordering. De tuin is gelegen midden in een woonwijk in Amsterdam Noord. Goodwill Centra Amsterdam biedt onder meer dagbesteding aan kwetsbare mensen.

Volgens de Wereldgezondheidsorganisatie zijn kwetsbare mensen degenen die "door factoren die grotendeels buiten hun controle liggen, niet dezelfde kansen hebben als andere, meer bevoorrechte groepen in de samenleving" (Tracey et al., 2020, p. 2). Deze factoren, waaronder een lage sociaaleconomische status, ras of etnische minderheid, geslacht, seksualiteit en lichamelijke problemen, zijn kenmerken die sociale determinanten worden genoemd en die verantwoordelijk kunnen zijn voor ongelijkheid in de samenleving. Mensen die als kwetsbaar worden beschouwd, lopen een groter risico op sociale uitsluiting en een slechtere gezondheid (Tracey et al., 2020).

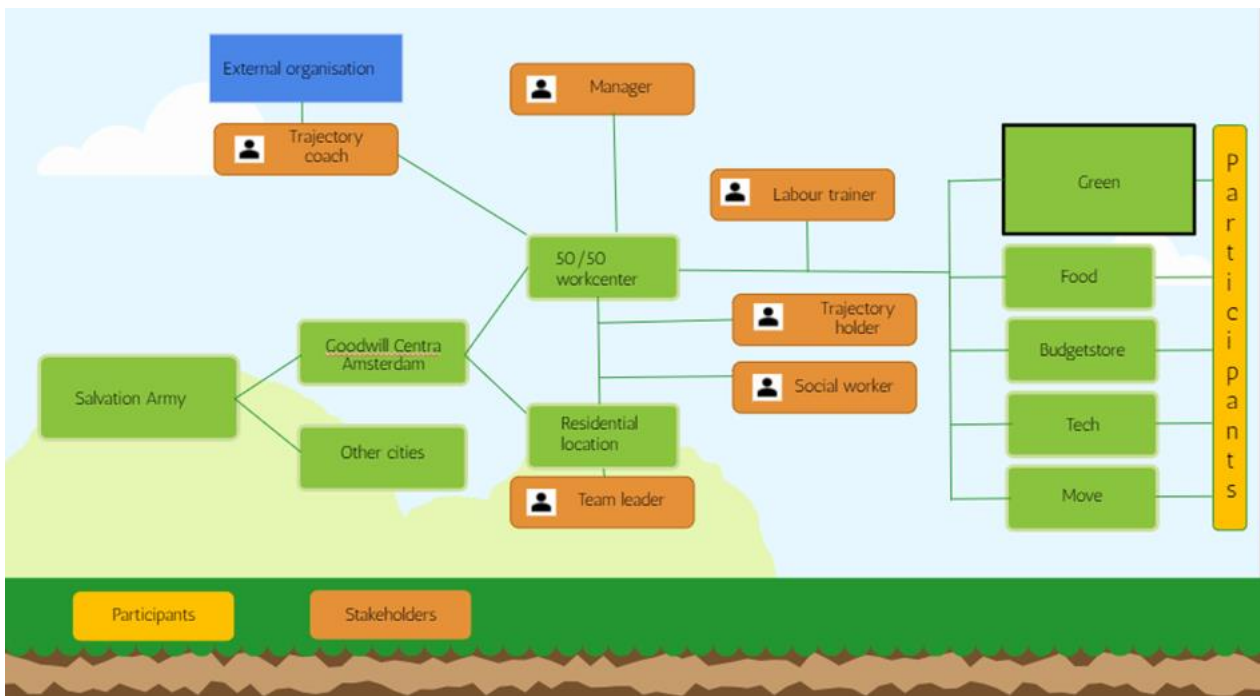
De kwetsbare mensen die voor hun dagbesteding in de tuin werken, hierna deelnemers genoemd, zijn mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt en met complexe problemen. De biologische tuin is momenteel onderbezet qua deelnemers (ongeveer vijftien van de dertig beschikbare plaatsen). Dit roept de vraag op waarom stakeholders van Goodwill Centra Amsterdam deelnemers wel of niet verwijzen naar de tuin. De medewerkers van het Leger des Heils worden stakeholders genoemd voor zover zij de doorverwijzers naar de werkbedrijven zijn, en begeleiders als ze zelf in de tuin werkzaam zijn. Hoewel de biologische tuin door het Leger des Heils als een waardevol initiatief wordt gezien en de effectiviteit ervan steeds duidelijker wordt, is nog onvoldoende duidelijk wat de voordelen precies zijn voor de deelnemers en de directe omgeving (Wageningen University and Research, n.d.).

4.1.2 Casus beschrijving

Veel zorginstellingen richten zich op een specifieke doelgroep, bijvoorbeeld ouderen met dementie, mensen met autisme of mensen met een eetstoornis (Blokhuys, 2019). Een groot deel van de bevolking met een zorgbehoefte kan in een van deze instellingen worden ondergebracht. Er zijn ook mensen die niet tot een van deze doelgroepen behoren, of complexe problemen ervaren, zoals daklozen, meervoudig ernstig gehandicapten en mensen met een verslaving (Blokhuys, 2019). Het Leger des Heils wil deze mensen ondersteunen door materiële en immateriële hulp te bieden aan alle mensen die een beroep op haar doen (Leger des Heils, n.d.). Het Leger des Heils wil op verschillende manieren zorg verlenen, b.v. hulp bij huisvesting, sociale vakanties, dag- en nachtzorg en dagbesteding (Leger des Heils, 2020). Wat betreft de dagbesteding kunnen de deelnemers kiezen uit vijf werkbedrijven die elk een andere focus hebben: move, tech, food en budgetstore, en als vijfde optie werken in een biologische tuin (Leger des Heils, n.d.).

De deelnemers kunnen een halve dag tot vier dagen per week in deze tuin werken, afhankelijk van hun behoeften en mogelijkheden (Blokhuis, 2019). De tuin heeft een winkel waar de oogst wordt verkocht aan bezoekers. Hierdoor kunnen bezoekers en deelnemers om elkaar leren kennen en wordt de re-integratie van deelnemers in de samenleving ondersteund (Blokhuis, 2019). De fysieke context van de tuin bestaat uit groentebedden, kleine kassen en boomgaarden. Ook is er een schuur waar deelnemers kippen kunnen verzorgen. De tuin wordt al bijna acht jaar gebruikt. In deze acht jaar groeide de tuin van 1.000m² naar 8.000m², en biedt deze plaats aan ongeveer dertig deelnemers (Blokhuis, 2019).

De organisatorische context van de tuin bestaat uit de begeleiders in de tuin. Zij proberen contact te leggen tussen de deelnemers en mogelijke tuinactiviteiten. Het idee hierachter is dat het werken aan een zelfgekozen taak in de tuin de deelnemers verantwoordelijkheidsgevoel geeft, maar ook leidt tot meer motivatie, leren initiatief te nemen, het gevoel verbonden te zijn met de natuur en een gevoel van veiligheid in de sociale omgeving (Blokhuis, 2019). Uiteindelijk is het doel dat een deel van de deelnemers re-integreert in de samenleving en een betaalde baan krijgt (Blokhuis, 2019). In de settings benadering wordt de organisatorische context bestudeerd door te kijken naar wie de stakeholders zijn, hoe en wat ze denken en doen, wat hun behoeften zijn, welke sociale normen aanwezig zijn, welke hiërarchieën van macht en verantwoordingssystemen er zijn, enzovoort (Poland et al., 2009). Er zijn veel verschillende stakeholders betrokken bij de tuin en de doorverwijzing naar de tuin. Figuur 4.1 toont de stakeholderanalyse met de verschillende stakeholders die betrokken zijn bij dit onderzoek en hun relatie tot de tuin van Goodwill Centra Amsterdam.

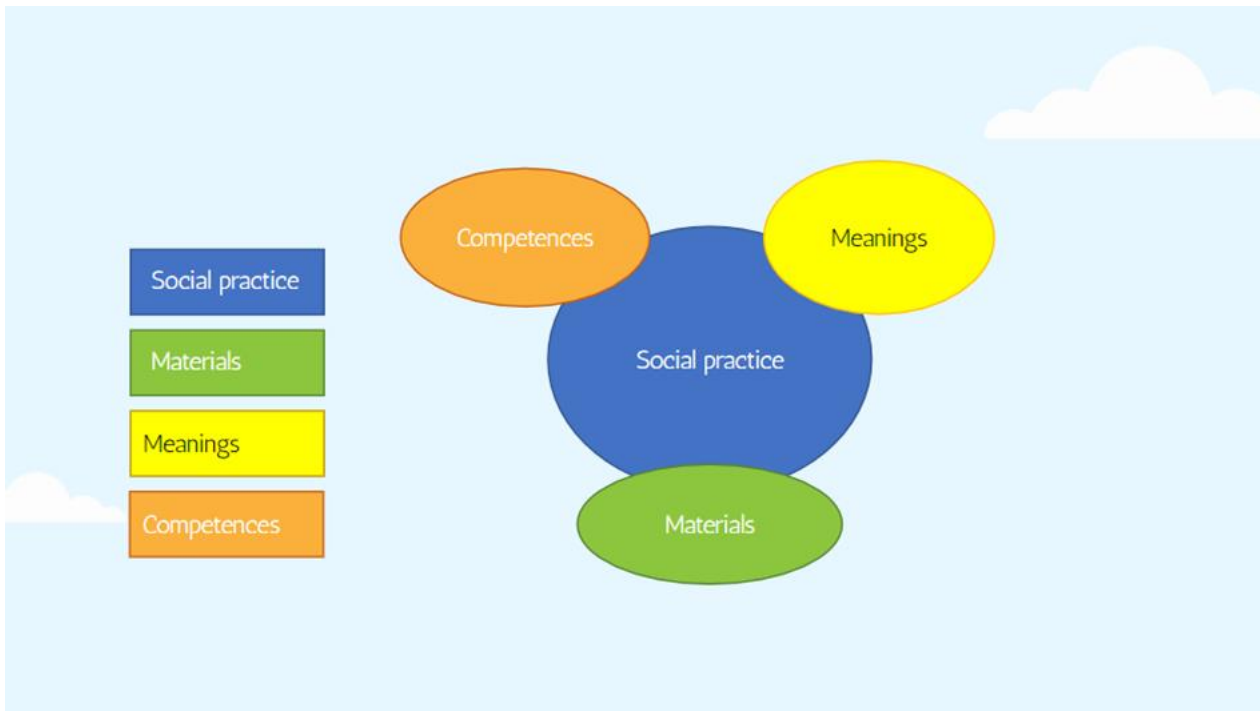

Figuur 4.1 Stakeholderanalyse van de biologische moestuin.

4.1.3 Theoretisch kader

Volgens de settings benadering moet aandacht worden besteed aan de lokale context van de interventie om de kans op succes te vergroten (Poland et al., 2009). In dit geval gaat het onder meer om de fysieke omgeving van de tuin en de mogelijkheden die de tuin biedt. Social Practice Theory heeft drie onderling verbonden componenten - betekenissen, competenties en materialen - zoals te zien is in Figuur 4.2 (Shove, Pantzar, & Watson, 2012). De twee praktijken die in het onderzoek centraal staan, zijn het doorverwijzen en niet doorverwijzen van deelnemers naar de tuin door stakeholders. Zo ontdekken we wat deelnemers volgens de stakeholders aan dagbesteding in de tuin kunnen hebben en welke meningen stakeholders hebben over de tuin. Met materialen worden alle praktische zaken bedoeld die de tuin biedt, bijvoorbeeld

buiten werken, toegankelijkheid van de tuin en vervoer naar de tuin. De competenties die deelnemers in de tuin nodig hebben, zijn komen opdagen, luisteren naar de begeleiders en zich verantwoordelijk voelen voor de taak die ze moeten uitvoeren. De betekenis die deelnemers kunnen ervaren is dat ze zich nuttig voelen door bij te dragen aan de oogst van de tuin (Shove et al., 2012; Warde, 2014).

Figuur 4.2 Social Practice Theorie.

4.1.4 Doel en onderzoeksvragen

Het doel van dit onderzoek is te verkennen wat medewerkers van het Leger des Heils denken dat deelnemers kunnen hebben aan de dagbesteding in de biologische tuin en welke meningen zij hebben over de tuin. De onderzoeksvraag die uit dit doel volgt is:

Wat zijn de ervaringen en meningen van medewerkers van Goodwill Centra Amsterdam met de biologische tuin binnen de maatschappelijke praktijk van het (al of niet) doorverwijzen van deelnemers naar de biologische tuin?

De medewerkers van Goodwill Centra Amsterdam worden hierna stakeholders genoemd.

Deelvragen:

- Wat is de wisselwerking tussen betekenissen, competenties en materialen als we kijken naar waarom stakeholders deelnemers wel naar de tuin verwijzen?
- Wat is de wisselwerking tussen betekenissen, competenties en materialen als we kijken waarom stakeholders deelnemers niet naar de tuin verwijzen?

4.1.5 Methode

Er is een kwalitatieve benadering gebruikt om de subjectieve ervaringen en meningen van de stakeholders te begrijpen. Van de geïdentificeerde stakeholders werden er zes geselecteerd op basis van verschillende functies en relaties met de biologische tuin. Er zijn etnografische interviews afgenomen, wat betekent dat via open vragen de visies van de stakeholders in hun eigen woorden worden vastgelegd. Hierdoor wordt beter begrepen hoe de stakeholders de deelname aan de biologische tuin zien en interpreteren. De interviews waren semigestructureerd en zijn online afgenomen. De interviews zijn opgenomen om de data achteraf

volledig te kunnen transcriberen door de twee onderzoekers die ook het interview hebben afgenomen. Omdat het doel van het interview niet alleen was om de inhoud, maar ook de gebruikte taal te onderzoeken, was het noodzakelijk om de interviews volledig te transcriberen zonder woorden te veranderen of te interpreteren. Na het transcriberen werden de teksten gecodeerd met Atlas.ti. Elke code gaf een belangrijk thema weer. De codes/thema's zijn vervolgens samengevat.

4.2 Resultaten

Er zijn twee sociale praktijken onderscheiden: 'verwijst wel' en 'verwijst niet' naar de biologische tuin. Hieronder volgt eerst wat algemene toelichting op beide praktijken, zoals dit uit de interviews naar voren is gekomen. Daarna worden de redenen om al of niet naar de tuin te verwijzen beschreven.

4.2.1 Algemene ervaringen

In het algemeen streeft Goodwill Centra Amsterdam naar een uitstroom van de deelnemers naar de samenleving. Van de deelnemers wordt verwacht dat ze ongeveer 1,5 jaar in de tuin aan het werk zijn. Na deze tijd is het doel om te re-integreren in de samenleving. Dit kan op verschillende manieren, bijvoorbeeld door re-integratie in een betaalde baan of in een ander soort dagbesteding. De keuze van de dagbesteding ligt vooral bij de deelnemer. De reden hiervoor is dat de kans dat de deelnemers hun activiteiten volhouden en lang blijven, groter is als ze iets doen wat ze leuk vinden en waar ze actief voor hebben gekozen. Als een deelnemer niet tevreden is met een bepaalde dagactiviteit, wordt de deelnemer doorverwezen naar een andere locatie.

Sommige deelnemers hebben problemen met het plannen van activiteiten, vanwege een gebrek aan structuur in hun leven. Hierdoor vergeten ze afspraken of komen ze niet opdagen. Ze vinden het moeilijk om met deadlines te werken, omdat ze de druk niet aankunnen en angstig zijn. Voor deze mensen is het belangrijk om zonder deadline te werken. Een andere geïnterviewde zei dat deelnemers erg eenzaam kunnen zijn. Als ze eenzaam zijn, nemen ze gemakkelijker drugs of alcohol. De doelgroep van de tuin is complexer dan de algemene doelgroep van het Leger des Heils. "Paradijsvogels die niet in een hokje passen." Letterlijk met je handen in de aarde zitten kan iemand helpen die teveel aan zijn hoofd heeft. 'Geen gedoe, gewoon bezig zijn' is een veelgehoord gezegde bij de stakeholders.

4.2.2 Verwijst wel naar de tuin

Onderstaande tabel laat de resultaten zien per categorie van het theoretisch kader (betekenissen, competenties en materialen) en per gevonden thema. Er zijn 11 redenen gevonden om wel naar de tuin te verwijzen. Bij de praktijk 'verwijst wel naar de tuin' zijn de theoretische categorieën Betekenissen en Competenties de belangrijkste. De baten lijken dus vooral immaterieel te zijn.

Theorie	Thema	Samenvatting
Betekenenissen	Flexibiliteit	Flexibiliteit is belangrijk voor de deelnemers, omdat ze zich vrij moeten voelen in wat ze moeten en willen doen. De werkzaamheden in de tuin zijn flexibel. Deelnemers kunnen binnenlopen wanneer ze willen en er is een mogelijkheid om een dagdeel te werken in plaats van een hele dag. De deelnemers in de tuin kunnen zelf bepalen wanneer ze een pauze nodig hebben.
	Niveau	De biologische tuin biedt de deelnemers een scala aan activiteiten in verschillende moeilijkheidsgraden, variërend van fysiek en cognitief licht tot zwaar werk. De tuin heeft niet alleen mensen nodig die kunnen zaaien of snoeiafval kunnen opruimen, ze hebben ook deelnemers nodig die de planten kunnen overzetten en verantwoordelijk zijn voor het hele proces van verzorging van de planten. Deelnemers die minder geschikt zijn voor andere dagbestedingen passen wellicht in de tuin. "Voor de complexe doelgroep van het Leger des Heils zie je dat de tuin soms de enige optie is voor externe dagbesteding, omdat die andere werkbedrijven te complexe vaardigheden vragen."
	Werktempo	Voor mensen met een laag werktempo die geen zeer complexe taken kunnen uitvoeren, is de tuin geschikt. Alle deelnemers kunnen in hun eigen tempo werken.
	Verantwoordelijkheid	Het is de eigen verantwoordelijkheid van de deelnemers om op de geplande dag in de tuin te verschijnen en op tijd te zijn. Voor sommige deelnemers kan dit een uitdaging zijn, omdat ze een verstoord dag- en nachtritme hebben. Het is ook de eigen verantwoordelijkheid van de deelnemers om zich aan de regels te houden en bijvoorbeeld geen drugs of alcohol te gebruiken tijdens het werk. Er zijn momenten dat deelnemers zelfstandig moeten werken. Dit kan bijdragen aan het verantwoordelijkheidsgevoel van de deelnemers.
	Zelfvertrouwen	De deelnemers krijgen zelfvertrouwen en zelfrespect in de tuin, omdat ze beseffen dat ze nodig zijn, talenten hebben en een bijdrage kunnen leveren aan de tuin.
	Re-integratie	Het is belangrijk om deelnemers perspectief te bieden op een betaalde baan als ze dat willen, maar voor veel deelnemers blijkt re-integratie in een betaalde baan te moeilijk. Meerdere geïnterviewden gaven daarom aan dat het belangrijk is om mensen het idee te geven dat ze vooruit gaan en doelen bereiken, ook al zijn deze doelen kleine stappen.
Competenties	Buiten werken	De tuin onderscheidt zich van de overige 50 50 werkbedrijven binnen Goodwill Centra Amsterdam, doordat de tuin het enige buitenbedrijf is. Sommige deelnemers geven aan dat ze hun dagbesteding graag buiten willen doorbrengen. Voor de mensen die graag met hun handen in de aarde werken, maar niet zo van het buitenklimaat houden, is er ook een kas in de tuin.
	Gastvrije sfeer	Een sfeer waarin iedereen welkom is en kan meedoen, is belangrijk ervaren voor mensen die dagbesteding doen. De tuin biedt een veilige plek aan de deelnemers, aldus de geïnterviewden. In de tuin is intensieve begeleiding vereist vanwege de hogere mate van zelfstandigheid van de deelnemers.
	Structuur en dagelijkse routine	Het werk in de tuin helpt een stabiel dag- en nachtritme aan te houden. De tuin biedt een plek waar deelnemers iets te doen hebben en die hen structuur geeft.
	Sociale contacten	De deelnemers hebben vaak een klein sociaal netwerk en kunnen eenzaam zijn. Meerdere geïnterviewden noemen het belang van sociaal contact in de tuin. De tuin heeft een winkel waar groenten en fruit uit de tuin worden verkocht. Daar is het mogelijk om contact te hebben met mensen uit de buurt. Sommige geïnterviewden stellen dat de tuin moet proberen de buurt meer te betrekken, bijvoorbeeld door ook in het weekend open te gaan voor verkoop.
Materialen	Vervoer, afstand van huis	Voor sommige deelnemers is het belangrijk dat de dagbesteding dicht bij huis is, omdat ze maar een kleine afstand af willen leggen. Vooral als ze geen toegang hebben tot een fiets of het openbaar vervoer.

4.2.3 Verwijst niet naar de tuin

Onderstaande tabel laat de resultaten zien per categorie van het theoretisch kader (betekenissen, competenties en materialen) en per gevonden thema. Er zijn zes redenen gevonden om niet naar de tuin te verwijzen. Bij de praktijk 'verwijst niet naar de tuin' overheersen de materiële thema's. Er wordt dus vooral niet verwezen naar de tuin door gebrek aan middelen.

Theorie	Thema	Samenvatting
Betekenenissen	Buiten werken	Veel deelnemers zouden alleen in de zomer in de tuin willen werken. Maar de stakeholders willen voor een deelnemer een dagactiviteit uitkiezen waarmee ze het hele jaar door bezig zijn en niet alleen in de zomer.
Competenties	Verslaving/ gedragsproblemen	Mensen met ernstige gedragsproblemen worden meestal niet naar de tuin verwezen. Op dit moment missen begeleiders in de tuin de kennis hoe om te gaan met iemand die veel begeleiding nodig heeft. "Ze hebben gewoon intensievere begeleiding nodig. Dat is eigenlijk mijn grootste wens. Zodat je meer kansen krijgt om deelnemers daar onder te brengen." Buitenactiviteiten overdag maken praten over drugs en misschien ook dealen gemakkelijker. Dit geldt ook voor de tuin. Stakeholders zullen deelnemers met verslavingsproblematiek dus eerder doorverwijzen naar een binnenactiviteit om extra blootstelling aan drugs te voorkomen.
	Toezicht	De subsidie die de tuin per deelnemer ontvangt is niet toereikend voor het aantal begeleiders dat de tuin nodig heeft voor de huidige deelnemers. Een begeleider heeft daardoor te veel deelnemers om te begeleiden.
Materialen	Vervoer	Deelnemers zijn zelf verantwoordelijk voor het vervoer van en naar de tuin. Daarom is het voor de deelnemers belangrijk dat de dagbesteding dicht bij huis is. Sommigen beschikken niet over een fiets. "Deelnemers vinden het echt zonde om veel te betalen aan het openbaar vervoer, terwijl ze voor niets werken." Het is voor de deelnemers van belang dat de dagbesteding dichtbij huis is of dat de kosten van openbaar vervoer door de dagbesteding worden gedekt.
	Beloning	De deelnemers krijgen elke dag dat ze in de tuin komen werken een lunch aangeboden. Daarnaast kunnen ze zelf geoogste groenten mee naar huis nemen. Ook krijgen de deelnemers wat geld voor de dagbesteding. Sommige deelnemers zijn dankbaar voor deze vergoeding. De meeste deelnemers geven aan dat ze een hogere vergoeding nodig hebben.
	Financiële voorwaarden	De tuin is niet rendabel voor de organisatie. Het aanbieden van deze vorm van dagbesteding is een grote kostenpost. Door recente bezuinigingen is de werving van nieuwe deelnemers beëindigd, omdat de financiering niet dekkend was. Door de COVID-19-pandemie konden echter bijna alle dagbestedingsbedrijven niet actief zijn vanwege de geldende maatregelen. De tuin was hierop een uitzondering: het is het enige werkbedrijf waar 1,5 meter afstand tussen deelnemers kan worden gehandhaafd. Volgens een geïnterviewde resulteerde dit in veel aanvragen voor de tuin.

4.3 Discussie, conclusies en aanbevelingen

4.3.1 Discussie

Er zijn meerdere redenen waarom gezamenlijk tuinieren gunstig is voor deelnemers. Het tuinieren bevordert het saamhorigheidsgevoel bij de deelnemers. Dat bleek ook uit dit onderzoek, omdat de tuin een plek is waar deelnemers een netwerk kunnen opbouwen en sociaal contact hebben. Gemeenschappelijke tuinen bevorderen een gevoel van maatschappelijke verantwoordelijkheid. Uit dit onderzoek bleek dat sommige deelnemers meer verantwoordelijkheid op zich kunnen nemen en andere deelnemers op sleeptouw kunnen nemen. Contact met de natuur en maakt zelfontplooiing mogelijk. Ons onderzoek vond vergelijkbare resultaten zoals dat deelnemers in hun eigen tempo kunnen werken omdat ze werken zonder deadlines, dat ze structuur krijgen in hun dag en dat ze de kans krijgen om zich te ontwikkelen en uiteindelijk een baan te krijgen.

Het zou kunnen zijn dat de selectie van de geïnterviewden onevenwichtig is en dat alleen stakeholders met een positieve houding zijn geïnterviewd. Volledige dataverzadiging was niet mogelijk. Zes interviews waren haalbaar in het tijdsbestek, wat verdere gegevensverzameling beperkte.

4.3.2 Conclusie

De keuze van de deelnemers zelf voor een bepaalde dagbesteding is de belangrijkste factor voor de verwijzing van de deelnemers naar de tuin. Deelnemers die graag buiten werken kunnen zich aangetrokken voelen tot de tuin. De tuin is vooral geschikt voor deelnemers met een laag werktempo die geen zeer complexe taken kunnen uitvoeren. De tuin is een plek waar deelnemers niet onder druk hoeven te werken. Voor de mensen die in staat zijn om complexere taken uit te voeren, kan re-integratie in een betaalde baan een mogelijk doel zijn.

Sommige deelnemers geven de voorkeur aan een binnenactiviteit. Transport kan ook een rol spelen wanneer de tuin te ver van de woning van de deelnemers ligt. Deelnemers die niet doorverwezen worden naar de tuin zijn mensen met ernstige gedragsproblemen omdat ze veel structuur en toezicht nodig hebben. De begeleiders van de tuin zijn niet altijd in staat om deze intensieve vorm van toezicht te bieden. Ook worden deelnemers niet doorverwezen naar de tuin als ze drugs gebruiken of een verleden met drugsgebruik hebben, aangezien buitenactiviteiten overdag het gemakkelijker maken om drugs te dealen of te gebruiken.

4.3.3 Aanbevelingen

Veel van de deelnemers zijn getalenteerd en het zou geweldig zijn om die talenten beter te benutten. Misschien is het combineren van verschillende soorten deelnemers een oplossing: deelnemers die minder begeleiding nodig hebben, kunnen de deelnemers helpen die meer begeleiding nodig hebben.

Sommige deelnemers worden niet naar de tuin verwezen omdat ze daar niet het hele jaar willen werken aangezien ze het in de winter te koud vinden. Wij stellen daarom voor een inpandige werkplek bij de tuin te voegen waar deelnemers bijvoorbeeld bloempotten maken en beschilderen. De bloempotten zouden te koop kunnen worden aangeboden in de kleine winkel.

Deelnemers vinden dieren soms toegankelijker en gemakkelijker in de omgang dan mensen. Het verzorgen van de dieren kan verschillende taken opleveren, wat kan bijdragen aan zingeving en verantwoordelijkheid bij de deelnemers. Dieren hebben ook verzorging nodig in het weekend, wanneer de tuin gesloten is. Daarom raden we aan de tuin ook in het weekend open te stellen.

Ook integratie met de buurt is in de weekenden het beste mogelijk. Dit betekent wel dat er ook in de weekenden toezicht moet zijn en dit vraagt meer inzet en beschikbaarheid van begeleiders in de tuin.

In de kas die in de tuin aanwezig is, zou een restaurant kunnen worden opgezet dat kan helpen om de tuin meer te integreren in de samenleving. Er kan ook een koppeling met 50|50 Food gemaakt worden. Dit zou wel in tegenspraak kunnen zijn met de vrijheid en flexibiliteit die deelnemers nu ervaren bij het werken in de tuin, aangezien dit zou betekenen dat er een bepaalde hoeveelheid moet worden geproduceerd om het restaurant draaiende te houden.

Het zou een optie kunnen zijn om vervoer te regelen voor de mensen die een drempel ervaren om zelf naar de tuin te gaan en daardoor niet naar de tuin worden verwezen. Er moet echter rekening mee worden gehouden dat hiervoor financiering nodig is. Financiële steun van externe belanghebbenden, b.v. de gemeente, kan daarom noodzakelijk zijn.

Het gebrek aan deelnemers komt mede door het gebrek aan begeleiding. Om de idealen van de biologische tuin voort te zetten, heeft de financiering aandacht nodig. Er kan een financieel plan worden opgesteld om ervoor te zorgen dat de tuin kan blijven bestaan en dat er meer toezicht in de tuin kan worden geboden. De tuin wordt als zinvol beschouwd, omdat deze flexibiliteit, onafhankelijkheid en eigen verantwoordelijkheid mogelijk maakt. Het is dan ook niet aan te raden om de tuin hoge productiedoelen mee te geven, want dat zou veel van de waarden waarmee de tuin zich onderscheidt wegnemen.

5 Waarde van de tuin voor externe stakeholders zoals de gemeente

5.1 Opzet ACT onderzoek

Academic Consultancy Training (ACT) is een vak waarin studenten intensief en in een korte periode aan een consultancy vraag werken. Door een ACT Team is een adviesonderzoek uitgevoerd voor de biologische moestuin van het Leger des Heils in Amsterdam Noord. Het onderzoek is uitgevoerd door Els Bergman, Lahai Conteh, Elles Gubwe, Brechje Huisma, Vivien Karacsonyi en Marit Smit.

Voor dit deelproject ligt de focus op de actoren en stakeholders buiten de tuin. De tuin genaamd 50|50 Green is onderdeel van een breder project binnen het Leger des Heils, de 50|50 werkbedrijven. De 50|50 projecten richten zich op de re-integratie van deelnemers in de samenleving waarbij de deelnemers worden toegerust met vaardigheden als tuinieren, horeca en transportlogistiek. Het tuinproject richt zich specifiek op deelnemers die worstelen met middelengebruik en psychische problemen. Door zich te concentreren op tuinieren en te leren hoe ze hun taken kunnen uitvoeren, kunnen ze het gevoel van eigenwaarde krijgen dat nodig is om deel te nemen aan de samenleving.

Voor 2015 vielen de kosten voor maatschappelijke zorg onder de Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten (AWBZ), de algemene verzekering voor ziektekosten. Echter, nadat de Wet Maatschappelijke Ondersteuning (Wmo) in 2015 door het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport werd ingevoerd, is de financiële ondersteuning van de maatschappelijke gezondheidszorg gedelegeerd naar de gemeenten (Elings & Hassink, 2006). De Wet Sociale Werkvoorziening (Wsw) is in 1998 door de Nederlandse overheid ingevoerd om de plaatsing van mensen met een lichamelijke, verstandelijke of psychiatrische beperking in sociale werkplaatsen te reguleren (Verboom, 2021). Aan deze wet kwam een einde met de invoering van de Participatiewet in 2015. De Participatiewet richt zich op het helpen van mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt om weer een reguliere baan te vinden (Goud & Fenger, 2014). Verder is er door de algemene bezuinigingen in de zorg in 2015 minder geld beschikbaar voor de financiering van de zorg.

De uitdaging voor het Leger des Heils is dat het nieuwe beleid een verschuiving creëert van zorg voor genezing naar zorg richting betaald werk. Het Leger des Heils heeft moeite om zich aan deze nieuwe verwachtingen aan te passen en de zorg te blijven bieden waar ze naar streven. Er ontbreekt kennis over de waarde die andere stakeholders aan de tuin toekennen. Het verwerven van deze kennis kan wellicht helpen de juiste ondersteuning te vinden en het juiste type zorg te verlenen. Daarnaast kan deze kennis bijdragen aan het krijgen van erkenning bij interne en externe stakeholders en het zoeken van nieuwe samenwerking.

Dit deelonderzoek heeft als doel een advies op te stellen over hoe de tuin meer (im)materiële steun kan krijgen van de interne en externe stakeholders om hun zorgactiviteiten te realiseren.

In dit project willen we te weten komen hoe de belangrijkste stakeholders van de tuin van het Leger des Heils waarden toekennen aan de tuin en hoe die waarden worden beïnvloed. Daarom stellen we de volgende onderzoeksvragen:

Hoe kennen de stakeholders van de tuin (im)materiële waarden toe aan de tuin? Hoe beïnvloedt de machtsdynamiek tussen deze stakeholders de (im)materiële waardecreatie?

Deelvragen:

1. Wat is het netwerk van actoren in en rond de tuin?
2. Hoe beïnvloedt het zorgbeleid van 2015 het netwerk van actoren van de tuin?
3. Wie zijn de stakeholders die betrokken zijn bij het netwerk van de tuin?
4. Wat zijn de (im)materiële waarden die stakeholders aan de tuin toeschrijven?

5.2 Resultaten

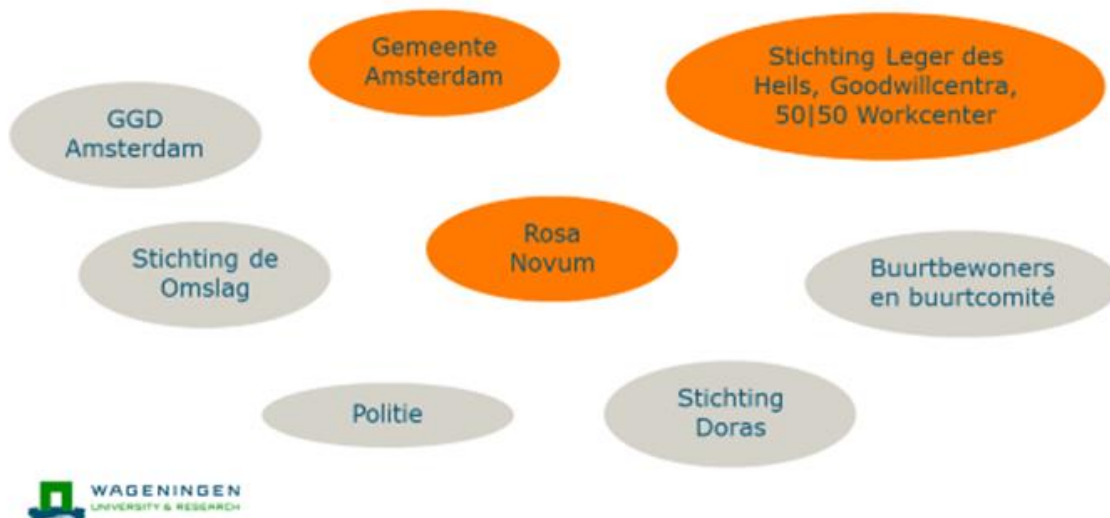
We schetsen onze bevindingen op basis van de vier deelvragen en komen in de conclusie terug op de hoofdonderzoeksvraag.

5.2.1 Wie zijn de actoren (deelvraag 1)

Uit het onderzoek hebben we vastgesteld dat het netwerk van actoren bestaat uit verschillende organisaties en mensen die samenwerken om de tuin gezamenlijk te helpen haar doelen te bereiken. Deze actoren zijn direct of indirect verbonden met tuin. De actoren hebben verschillende rollen die kunnen worden onderverdeeld in:

- de interne afdelingen van het Leger des Heils,
- de omwonenden,
- de overheid en financiers en
- de organisaties die via zorg- en werkpartnerschappen met elkaar verbonden zijn.

Daarnaast zijn de meeste actoren via een bepaalde rol in de Participatiewet of WMO aan elkaar gekoppeld. Sommige actoren hebben een meer zelfstandige rol. Voor een overzicht van de actoren zie Figuur 5.1 en Tabel 5.1.

Figuur 5.1 ACT: interviews met organisatie Leger des Heils en stakeholders van buiten.

Tabel 5.1 Relevante actoren.

Stakeholder	Beschrijving
Stichting Leger des Heils	De Goodwillcentra in Amsterdam zijn onderdeel van de Stichting Leger des Heils (GGD Amsterdam, 2021). Goodwillcentra bieden zorg aan cliënten met gecompliceerde en meervoudige problemen (Leger des Heils, n.d). Onder de Goodwillcentra valt het 50 50 Workcenter. Dit 50 50 Workcenter richt zich in brede zin op de re-integratie van cliënten in de samenleving waarbij de cliënten worden toegerust met vaardigheden die hen in staat stellen passend werk in de samenleving te vinden. Er is een manager die toezicht houdt op het 50 50 Workcenter. Onder de medewerkers van het 50 50 Workcenter bevinden zich de jobcoaches die deelnemers uit al deze 50 50 projecten matchen met passende reguliere banen in de samenleving. Onder het 50 50 Workcenter valt de tuin, die officieel 50 50 Green wordt genoemd. In de tuin zijn ook opgeleide begeleiders en teamleiders aanwezig die de werkzaamheden van de deelnemers faciliteren.
GGD Amsterdam	De GGD Amsterdam treedt op als toezichthouder.
Buurtbewoners en buurtcomité	De buurtbewoners rond de tuin maken deel uit van de actoren die direct contact met de tuin hebben. De burens steunen de tuin op verschillende manieren door in de tuin geteelde groenten te kopen en soms door individuele donaties. Om te zorgen dat de buurtbewoners goed vertegenwoordigd zijn, is een buurtcomité opgericht en is er onlangs een nieuw initiatief gestart om activiteiten te organiseren zoals een buurttag die in de tuin wordt gehouden voor bewoners en deelnemers.
Politie	De lokale politie is een andere actor uit de buurt. Hoewel ze niet direct bij de tuin betrokken zijn, is de lokale politie het aanspreekpunt voor de buurt als het gaat om criminaliteit en veiligheid.
Gemeente Amsterdam	De Stichting Leger des Heils ontvangt publieke middelen via overheidsregelingen en bijdragen van donateurs (Jaarverslag Leger des Heils, 2020). In het geval van Workcenter 50 50 is dit de gemeente Amsterdam. De gemeente wijst cliëntgebonden budgetten toe aan de 50 50 projecten. De gemeente Amsterdam financiert jaarlijks 110 cliënten binnen het 50 50 Workcenter. De middelen van de gemeente Amsterdam zijn geregeld in een subsidieovereenkomst die elke vijf jaar wordt herzien of vernieuwd.
Rosa Novum	Rosa Novum is een sociale onderneming in groenonderhoud die betaald werk en ontwikkelingsmogelijkheden biedt aan mensen met een arbeidsbeperking (Rosa Novum, 2021). Deze organisatie is in maart 2021 een pilot gestart met de tuin. In de pilot deelt Rosa Novum haar expertise en kennis op het gebied van tuinieren met de teamleiders van de tuin. Het doel van dit project is dat deelnemers aan de tuin op termijn een reguliere betaalde baan kunnen krijgen bij Rosa Novum.
Stichting Doras	Stichting Doras biedt maatschappelijke dienstverlening aan mensen die hulp nodig hebben om het leven van de bevolking in Amsterdam Noord te verbeteren. Sommige buurtbewoners hebben een lage sociaaleconomische status en de tuin biedt hen de gelegenheid om contact te maken met de natuur en met andere mensen. Zo organiseerde Doras voor de buurtbewoners een buurttag en feest in de tuin.
Stichting de Omslag	Stichting de Omslag werkt samen met het Goodwillcenter Amsterdam. Het is een kennisnetwerk dat verbinding faciliteert tussen het Leger des Heils en andere organisaties over zorgbeleid. Ook adviseren zij de gemeente over de uitvoering van de zorgwetgeving.

5.2.2 Invloed zorgbeleid 2015 (deelvraag 2)

De motivatie van de Rijksoverheid voor decentralisatie was dat de zorg te veel geld kostte en dat decentralisatie naar gemeenten kostenefficiënter zou zijn. De gemeenten konden de inkomensondersteuning, de woonondersteuning en de participatieondersteuning matchen, waardoor het goedkoper zou worden. De gemeenten moesten een manier vinden om deze nieuwe verantwoordelijkheden uit te voeren met 25% minder geld dan de rijksoverheid eerder voor de zorg had ingezet. Er is daardoor meer aandacht voor re-integratie om cliënten in minder tijd dan voorheen op de reguliere arbeidsmarkt te krijgen.

Wetgeving zoals de Participatiewet creëert dus een discours waarin de nadruk ligt op re-integratie. De focus op re-integratie in de samenleving vanuit de gemeenten is een probleem voor de tuin. Waar het aanvankelijke doel van de tuin was om deelnemers voor te bereiden op het daadwerkelijke proces van re-integratie, past dit aspect niet helemaal in het idee van de Participatiewet die zich meer richt op de daadwerkelijke re-integratie die de verantwoordelijkheid van de gemeente is. Bezuinigingen stimuleren de zelfredzaamheid van NGO's als het Leger des Heils.

Om met deze bezuinigingen om te gaan en zich tegen het discours te weren, zijn organisaties begonnen met het implementeren van strategieën van onderaf in plaats van te veel te focussen op de strategieën van bovenaf. Dit gebeurt door het introduceren van ondernemerschap in hun zorggebied met activiteiten die tegelijkertijd deelnemers helpen en inkomsten genereren. Ook zijn zij meer interne en externe samenwerkingen aangegaan met andere organisaties op het gebied van zorg en werk, zodat zij niet te afhankelijk zijn van de gemeente.

Het management van de tuin zou duidelijker moeten zijn over wat het eigenlijke doel van de tuin is. Dat zou het ook voor de tuin gemakkelijker kunnen maken om specifieke samenwerkingen op te zoeken. Om meer geld te krijgen moet de tuin duidelijk zijn over wat voor soort zorg ze als tuin verlenen.

"Als ze hun verhaal verkopen, moeten ze vermelden dat ze drie verschillende vormen van opvang bieden: 1) Herstel opvang, 2) Ontwikkelingsgerichte opvang en 3) Voorbereiding op werk opvang". Met deze drie punten zou de tuin meer geld van gemeenten moeten kunnen krijgen, aangezien de tuin veel verschillende soorten zorg biedt waar ze geld voor kunnen krijgen."

De gemeente richt zich op bovenstaande strategieën waarbij zij kwalitatieve zorg met kwantitatieve methoden beoordeelt. Hierdoor verliest de gemeente informatie over de ernst van problematiek bij de beoordeling. Deze strategieën van bovenaf om hun beleid uit te voeren, creëren een situatie waarin de inspanningen van de tuin om dingen meer of anders te doen niet worden beloond met enig draagvlak of toegevoegde waarde.

5.2.3 Interne en externe actoren met de meeste invloed (deelvraag 3)

Op basis van onze analyse van alle actoren die bij de tuin betrokken zijn, hebben we de belanghebbenden geïdentificeerd op basis van wie een belang heeft en de macht om de voorspoed van de tuin te beïnvloeden. We hebben deze belanghebbenden in twee categorieën ingedeeld, namelijk de interne en de externe. Interne stakeholders zijn onder meer de Goodwillcentra Amsterdam die een overkoepelende rol speelt in het functioneren van de tuin. Tot de externen behoren de gemeente Amsterdam, wiens ondersteuning (financiering) en evaluatie belangrijk is. De andere is Rosa Novum, wiens samenwerking met de tuin ook belangrijk is en, indien versterkt, de tuin kan helpen om zijn doelen te bereiken.

Goodwillcentra Amsterdam

Interne stakeholders zijn actoren en branches binnen Goodwillcentra Amsterdam die een rol van betekenis kunnen of moeten spelen om de tuin rendabel te maken. Uit onze data blijkt dat vooral samenwerkingen met andere 50|50 projecten en de afdeling financiering belangrijk zijn. Interne stakeholders zijn verantwoordelijk voor de communicatie en het leggen van contacten, erkenning binnen het Leger des Heils, nieuwe opdrachtgevers en het algehele functioneren van de tuin.

Binnen het Goodwill Centra Amsterdam hebben meerdere vestigingen en mensen zowel invloed op als interesse in de tuin.

"We hebben thuiszorg: dus mensen hebben hun eigen huis maar hebben financiële problemen of verslaving of wat dan ook. En we sturen mensen om hen te helpen. We hebben onze huizen voor daklozen, waar ze elke dag kunnen komen om hulp te krijgen. We hebben huizen voor verslaafden, huizen voor tienermoeders, huizen voor mensen met een heel laag IQ, van alles."

De tuin werkt veelal samen met vestigingen binnen het GoodwillCenter Amsterdam. De belangrijkste interne samenwerkingen voor 50|50 Green zijn het 50|50 Workcenter en de afdeling financiering. Actoren die deelnemers naar de tuin leiden, zijn ook belanghebbenden die de tuin kunnen helpen. Meer deelnemers betekent meer financiering en meer werk dat gedaan kan worden. Een jobcoach van 50|50 Workcenter legt uit dat de mensen die bij 50|50 Green werken vooral uit de interne huisvesting komen omdat ze nog aan het revalideren zijn.

"Dus ze zitten nog midden in hun verslaving, en vaak zitten ze in een crisis. Meer dan je in de andere werkcentra ziet."

De tuin is een aanvulling op de andere 50|50 projecten, of was dat in ieder geval vroeger, als het gaat om het aanpassen van een werkplek aan de behoeften van de deelnemers. Een uitdaging is dat de tuin haar doel om klanten te re-integreren niet kan waarmaken. Het management van het 50|50 Workcenter heeft invloed op de verdeling van deelnemers over de werkcentra en het perspectief dat ze klanten bieden. Het doel van de manager van 50|50 Workcenter is echter om de productiviteit en het verloop van deelnemers in de tuin te verhogen door meer deelnemers aan te trekken die al verder in hun revalidatieproces zijn.

Een ander doel waar de tuin zich op richt, is het verschuiven van afhankelijkheid van de overheid naar interne winst en private financiering. Interne winst wordt behaald door samen te werken en middelen uit te wisselen tussen de verschillende 50|50 projecten. De opbrengsten van 50|50 Reshare, 50|50 Food en 50|50 Move worden gebruikt om elkaar te financieren. Daarnaast zijn er praktische uitwisselingen van materialen, zoals 50|50 Green die 50|50 Food voorziet van verse groenten. De tuin heeft verder als doel hun producten in hun winkel te verkopen en de tuin en hun faciliteiten te verhuren, zoals de kas die is ingericht voor horecadoeleinden. De tuin heeft moeite om winstgevend te worden.

"Dus ik ben op zoek naar nieuwe stakeholders die het Leger des Heils ook daadwerkelijk willen financieren."

Externe actoren die invloed van betekenis hebben op de tuin zijn de gemeente en Rosa Novum. Deze stakeholders zijn veelal verantwoordelijk voor financiering, ondersteuning, kennisdeling en werkgelegenheid.

Gemeente Amsterdam

Zowel de gemeente als de tuin hebben als doel de focus te verschuiven van zorg naar werk en zo bij te dragen aan het welzijn van de deelnemer. De verschuiving wordt voornamelijk toegeschreven aan de nieuwe beleidsomgeving die de Participatiewet heeft gecreëerd. Dit gedeelde belang creëert complementariteit van hulpbronnen doordat de tuin gezonde burgers "produceert" in ruil voor gemeentelijke financiering. Onze bevindingen laten echter een mismatch zien in de verwachtingen waardoor de samenwerking negatief wordt beïnvloedt. De essentie van deze mismatch is dat de gemeente graag zou zien dat deelnemers sneller herstellen en terugkeren op de arbeidsmarkt dan wat de tuin kan garanderen. Dit komt door een verschil in perceptie van de ernst van de problematiek van mensen die de tuin opneemt. De contractmanager van de gemeente lichtte het als volgt toe:

"Ik weet dat het ook een punt van discussie is binnen het Leger des Heils omdat er altijd grenzen zijn aan wat je wel of niet voor mensen kunt doen."

Deze grenzen zijn in strijd met de eerder genoemde visie van het Leger des Heils die zegt: "Het Leger des Heils helpt mensen zonder helper". Deze brede missie maakt het voor hen moeilijk om grenzen te stellen in hun bedrijfsvoering, ook al wordt daar om gevraagd door de gemeente. Het Leger des Heils wil iedereen helpen, maar de gemeente vraagt om alleen mensen te helpen die snel genoeg herstellen om de tuin rendabel te maken. Het belangrijkste aspect van deze relatie is de financiering waarop de tuin steunt. De deelnemers blijven in de praktijk langer in de tuin dan de gemeente verwacht. De verkeerde verwachting in omzet compliceert de situatie van de tuin. Omdat het grootste deel van de financiering gekoppeld is aan het aantal deelnemers dat de tuin terug aan de samenleving helpt, kan de gemeente geen succesvolle financiering bieden voor aantallen die lager zijn dan verwacht. Dit betekent dat de gemeente niet uit zichzelf meer geld aan de tuin kan toekennen en ook geen aanspraak kan maken op de rijksoverheid. Daarnaast roept de landelijke richtlijn de gemeente op om meer omzet van de tuin te vragen als maatstaf voor efficiëntie. Dit gaat in tegen het oorspronkelijke doel van de tuin om het herstelproces te ondersteunen van mensen met ernstige problemen waar de stad anders niet mee om kan gaan.

Stakeholders stellen het zorg concept met tuinieren, fysieke beweging en een regeneratieve natuurlijke omgeving zeer op prijs. De contractmanager van de gemeente Amsterdam verwoordt het als volgt:

"Je staat buiten, je vingers in de modder en maakt contact met de grond en dat maakt dat dat soort participatiebanen heel goed om echt tot rust te komen en jezelf bij elkaar te rapen en weer contact maken met wat je bent en wie je bent."

Rosa Novum

De relatie tussen de tuin en Rosa Novum is gebaseerd op wederzijds belang. Rosa Novum heeft de mogelijkheid om toekomstige werknemers uit de tuin te halen, die hard nodig zijn aangezien er een tekort is aan arbeidskrachten in de groensector. Rosa Novum is een sociaal bedrijf en streeft er daarom naar om ook betrokken te zijn bij social return programma's zoals de tuin van het Leger des Heils. In ruil daarvoor krijgt de tuin kennis over tuinieren en krijgen deelnemers van de tuin de kans om bij Rosa Novum aan de slag te gaan.

"Af en toe gaat onze teamleider naar Amsterdam en helpt hij hun teamleider en de groep en legt hij dingen uit zoals hoe een bepaalde machine te gebruiken, hoe veilig te werken of wat te doen in deze specifieke tuin."

Van oudsher is het Leger des Heils meer gericht op de zorg en Rosa Novum als bedrijf meer op werk. De relatie tussen Rosa Novum en de tuin wordt door de respondent als zeer goed, vriendelijk, respectvol en begripvol omschreven. Vanuit het perspectief van Rosa Novum kan de tuin echter meer bereiken.

"Ze hebben vaak geen deelnemers voor ons. Dat is heel vreemd in een stad als Amsterdam, ik denk dat er alleen in Amsterdam 4000 tot 6000 deelnemers zijn. Er moeten dus mensen zijn die willen en kunnen en zelfs zeer gemotiveerd zijn om de weg te vinden naar werk, naar betaald werk (...) Zij (...) weten dat ze er zijn, maar ze kunnen ze op dit moment niet identificeren."

Het door het Leger des Heils identificeren van klanten die bereid zijn om met Rosa Novum aan de slag te gaan is op dit moment het grootste probleem in de samenwerking.

5.2.4 Waardetoekenning aan de tuin (deelvraag 4)

De twee verschillende discoursen creëren twee verschillende manieren om de tuin te waarderen. Er is een discrepantie tussen de waarde van zorg als gezondheidsbevordering en zorg als arbeidsre-integratie. De betekenis van natuur in de zorg is een secundaire waarde. Uit ons onderzoek bleek dat interne en externe belanghebbenden een hoge waarde toekennen aan de sociale zorgactiviteit van de tuin. In lijn met de waarden van het Leger des Heils accepteert de tuin deelnemers die worstelen met complexe problemen waar andere zorgorganisaties huiverig voor zijn. De tuin is ontworpen om haar deelnemers een veilige plek te bieden waar ze kunnen loslaten, opladen en stappen kunnen zetten op weg naar re-integratie in de samenleving.

5.3 Conclusies en aanbevelingen

5.3.1 Discussie

Er is een discrepantie tussen zorg met het doel te re-integreren en zorg met het doel te helen en mensen te ondersteunen. Omdat de tuin een werkplaats is die de eerste stappen van herstel en genezing voor zijn klanten biedt, roept dit vragen op over waar de grens tussen zorg en werk moet worden getrokken. De tuin pakt deze vraagstukken aan door de zorg te commercialiseren en op zoek te gaan naar zinvolle samenwerkingen. Dit zijn strategieën van onderaf (Stenson, 1998). De gemeente evalueert deze kwalitatieve zorgstrategieën echter met kwantitatieve methoden. Hierdoor verliest de gemeente bij haar beoordeling informatie over de ernst van de problematiek. We vinden dit problematisch, omdat mensen met ernstigere problemen van nature meer tijd nodig hebben om te genezen. Maar dan loopt de tuin de steun van de

overheid mis aangezien de tuin meer kwetsbare deelnemers aanneemt die anders vaak aan de rand van het gezondheidszorgsysteem blijven staan. Deze strategieën van bovenaf om hun beleid uit te voeren, creëren een situatie waarin de inspanningen van de tuin om meer te doen of het anders aan te pakken niet worden beloond met enig draagvlak of toegevoegde waarde.

Hoewel de tuin bedoeld is om deelnemers met zeer complexe problemen te verwelkomen en te verzorgen, is dit niet in het belang van externe belanghebbenden, zoals de gemeente Amsterdam en Rosa Novum. Het verleggen van de focus van cliënten met minder moeilijke problematiek en het verschuiven van een zorgfocus naar een werkfocus wordt vanuit vele invalshoeken ondersteund. Ten eerste motiveren veranderingen in de wetgevende omgeving de tuin om het deelnemerverloop te vergroten.

Om de tuin aan te laten sluiten op het Nederlandse zorgdiscours, moet de tuin zich ofwel meer richten op re-integratie om meer subsidies te ontvangen, ofwel andere manieren vinden om geld te genereren om zelfvoorzienend te zijn. Onze bevindingen tonen echter aan dat beide benaderingen om met de verschuiving in het gezondheidszorgbeleid om te gaan, de kwaliteit van de zorg die de tuin biedt, verminderen. Zeker met betrekking tot de deelnemers die een grote afstand hebben tot de reguliere arbeidsmarkt.

In lijn met de voornemens van het kabinet om nauwere banden met het bedrijfsleven aan te halen, richten de bedrijven en maatschappelijke non-profitorganisaties (NPO's) die sinds kort zijn aangesloten bij de tuin zich meer op werk. Het nieuw ontwikkelende netwerk van de tuin omvat zowel maatschappelijke organisaties die klanten kunnen doorverwijzen, als bedrijven die mogelijk klanten aan werk kunnen helpen of op andere manieren waarde kunnen creëren met de tuin. Steeds meer omzetgerichte inspanningen liggen op de tuintafel. Deze creëren ook verbindingpunten voor externe organisaties, verhogen mogelijk het budget van de tuin en openen nieuwe deuren voor samenwerking. De waarde die binnen deze omzetgerichte inspanningen wordt gecreëerd, is nog steeds op een laag niveau, aangezien de meeste van deze projecten nog in de beginfase zijn, zoals het kleine café op het terrein.

5.3.2 Conclusies

We ontdekten dat de ondersteuning die de tuin biedt aan hun deelnemers eruit bestaat hen niet onder druk zet om snel naar een reguliere baan toe te werken. Dit is een 'identiteit' van de tuin die door interne belanghebbenden als waardevol werd beschouwd. Externe stakeholders leggen meer nadruk op de waarde van zorg als een manier om te re-integreren en focussen dus meer op werk. De nieuwe wetgeving vertegenwoordigt een nieuw discours dat zich richt op re-integratie. Het oude discours van zorg voor genezing maakt echter nog steeds deel uit van de tuinen van het Leger des Heils. Strategieën van bovenaf en strategieën van onderaf veroorzaken discrepanties en worden bepaald door de kracht van de gemeente om te sturen op zelfredzaamheid en te beslissen over financiering.

De tuin zoekt naar manieren om trouw te blijven aan hun missie en visie. Zo verandert de tuin van aanpak door deelnemers op te nemen die verder in hun re-integratietraject zitten. Het is echter hun doel om ook cliënten te blijven verzorgen met ernstige problemen in het leven die misschien nog niet klaar zijn om te re-integreren. Kortom, de waarden die aan de tuin worden toegekend, worden gevormd door discourses die het resultaat zijn van oude en nieuwe wetgeving. De gemeente heeft de macht om de tuin te motiveren richting het dominante discours. De tuin zoekt echter naar manieren om het oude discours te integreren met het nieuwe, waarbij de waarde van re-integratie niet in de weg staat van de waarde om zorg te verlenen aan iedereen, ongeacht hun positie in het re-integratieproces. Dergelijke stappen vanuit de tuin zijn belangrijk omdat interne stakeholders vaak meer stilstaan bij de zorgfocus.

5.3.3 Aanbevelingen

De meeste interne belanghebbenden hebben dezelfde, of zelfs meer middelen en mogelijkheden om de tuin erkenning te geven. We zien veel waarde in het begrijpen van deze interne relaties. Onderzoek naar de interne actoren zal ook inzicht geven in de toestroom van deelnemers. Op dit punt is de deelnemerstroom binnen de Goodwillcentra Amsterdam en naar de tuin onderbelicht. Ook voor externe stakeholders is dit inzicht van belang, omdat een beter overzicht van typen deelnemers de tuin de mogelijkheid geeft om

effectiever samen te werken met organisaties als Rosa Novum. Communicatie met externe stakeholders moet van binnenuit komen en daarom is het interne netwerk van het Leger des Heils erg belangrijk.

Ondanks inspanningen van 50|50 Workcenter Leger des Heils om zelfstandiger te worden, blijft de gemeente van grote invloed en belang voor goed functioneren van de tuin. Tegelijkertijd is de gemeente een van de stakeholders met wie de relatie het meest problematisch is. De gemeente heeft de neiging om zorg te kwantificeren in categorieën die niet passen bij alle typen zorg. De verwachtingen die het resultaat zijn van kwantitatieve evaluaties komen niet overeen met de realiteit. Wij stellen richting de gemeente een kwalitatieve evaluatiebenadering voor met daarin een gradiënt om de discursieve kloof naar de gemeente te overbruggen. Het is moeilijk om het succes van de zorg in de tuin te kwantificeren als re-integratie in het werk de maatstaf is die wordt gebruikt om het succes van de tuin te meten door autoriteiten zoals de gemeente. Dan kan een kwalitatieve benadering een spectrum van andere resultaten laten zien waarin arbeidsre-integratie de hoogste trede is, maar niet het enige teken van een succesvol proces. Het creëren van een kwalitatief spectrum zal de tuin van het Leger des Heils helpen om zich minder verscheurd te voelen over discrepanties tussen de tuin als werkplek en de tuin als zorgplek. We hopen dat onze bijdrage en aanbeveling de tuin van het Leger des Heils zal helpen om een inclusieve plek te blijven die steeds meer gewaardeerd wordt vanwege 'het helpen van degenen die geen helper hebben'.

Het Leger des Heils is een gevestigde organisatie die wordt gewaardeerd om haar werk. Door de organisatorische transitie in het kader van veranderende wetgeving zijn samenwerkende belanghebbenden, zowel intern als extern, echter niet altijd duidelijk over de bedoeling en het traject van de tuin. Tijdens ons onderzoek hadden de interne stakeholders binnen het netwerk verschillende interpretaties van wat het doel van de tuin was. Dit zorgt voor problemen bij het overbrengen van een duidelijk doel naar externe belanghebbenden. Hoewel we merkten dat verschillende visies van verschillende interne stakeholders mede kwamen door de positie die ze in de tuin innemen, is het belangrijk om een gezamenlijk doel te hebben. Dit zal ertoe bijdragen dat er een uniform begrip is van wat er moet gebeuren en dat inspanningen worden geleverd om dat doel gezamenlijk te bereiken. Alleen al binnen het netwerk van de Goodwillcentra Amsterdam is zoveel te bereiken voor de tuin en het benutten van dit netwerk is belangrijk.

6 Synthese en conclusies

6.1 Groene zorg heeft meerwaarde voor deelnemers

Er is veel literatuur die aangeeft dat een groene omgeving goed is voor de gezondheid van mensen. Ook de literatuuronderzoeken in dit project laten dat weer zien (hoofdstukken 2 en 3). Effecten van natuur op gezondheid zijn onder andere:

- De fysieke gezondheid verbetert;
- Stress en angst verminderen;
- Mensen krijgen meer gevoel van eigenwaarde;
- Mensen bouwen meer sociaal kapitaal op.

Werken of verblijven in een groen omgeving worden al vele jaren ingezet voor beter (re)integreren in de samenleving, herstellen van verslaving, recidive verlagen, en andere doelen met betrekking tot gezondheid en welzijn van mensen.

In dit project is onderzocht of de effecten uit de literatuur terug te vinden zijn in de tuin die het Leger des Heils in Amsterdam runt voor haar deelnemers (hoofdstuk 3). Hiervoor zijn de deelnemers geïnterviewd uit de tuin maar ook uit de andere, niet groene werkbedrijven van het Leger des Heils. De resultaten geven aan dat sociale omstandigheden in alle soorten werkbedrijven van belang zijn voor het welzijn van de deelnemers, zoals sociaal contact met begeleiders en andere deelnemers, vaardigheden leren en iets nuttigs doen. De tuin biedt wel enkele unieke waarden die de andere werkbedrijven niet bieden: deelnemers kunnen in de tuin meer tot rust komen en alleen zijn; sommige mensen zijn graag buiten; en sommige mensen willen vooral fysiek bezig zijn. Daar staan enkele negatieve aspecten tegenover: het kan in de tuin slecht weer zijn, en de mogelijkheid je af te zonderen in de tuin kan soms aanleiding geven tot middelengebruik. Zie ook Tabel 6.1.

Tabel 6.1 Positieve en negatieve aspecten van de werkbedrijven van het Leger des Heils voor deelnemers in het algemeen en voor de tuin in het bijzonder.

	Positief	Negatief
Algemeen	Sociaal contact Vaardigheden leren Iets nuttigs doen	Spanningen onderling Wisseling trainers Lage dagvergoeding
Voor de tuin	Buiten zijn Tot rust komen Fysiek bezig zijn Flexibele taken en alleen werken	Mogelijkheid middelengebruik Slecht weer

6.2 Waarde van de tuin voor het Leger des Heils

Binnen de organisatie van het Leger des Heils bestond de indruk dat de beschikbare plekken op de tuin beter ingevuld kunnen worden, ofwel dat er meer deelnemers naar de tuin doorverwezen zouden kunnen worden dan destijds gebeurde. Uit dit onderzoek blijkt dat de begeleiders meer redenen hebben om deelnemers wel naar de tuin door te verwijzen dan om dat niet te doen (Tabel 6.2; hoofdstuk 4). De belangrijkste reden is de wens van de deelnemer zelf.

Aan sommige redenen om niet door te verwijzen is wat te doen: de organisatie kan bijvoorbeeld toestaan dat deelnemers daar alleen in het zomerseizoen werken of woon-werk vervoer beter mogelijk maken. Om doorverwijzen te stimuleren kan de organisatie alle woon en werkbegeleiders beter informeren over wat de tuin kan bieden.

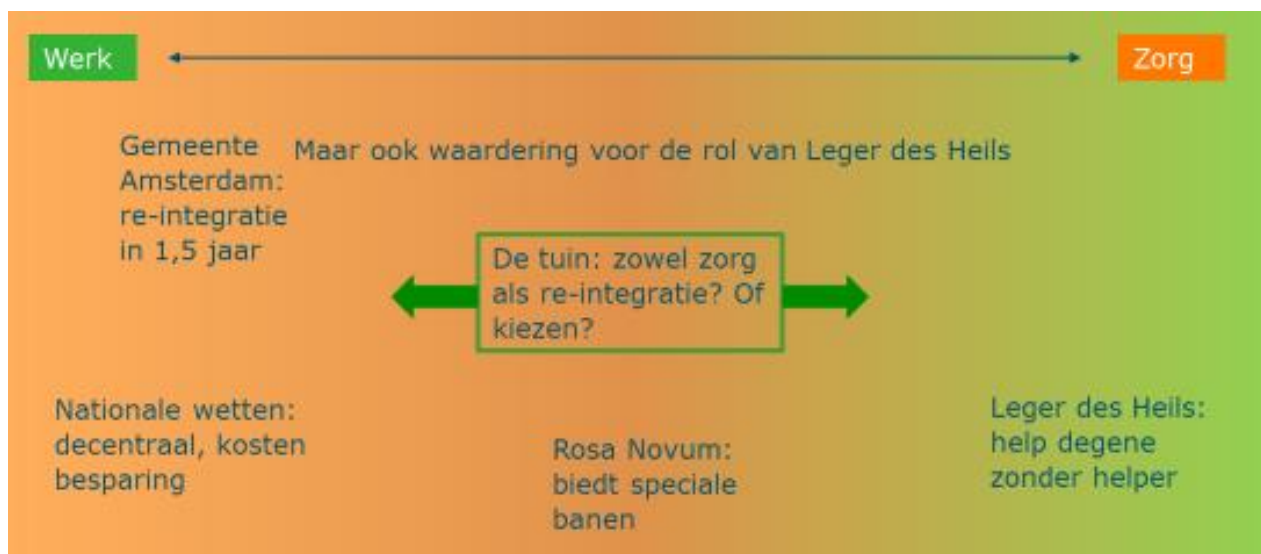
De andere kritiekpunten zijn lastiger aan te passen. De begeleiding in de tuin was 1 op 4 maar is veranderd naar 1 op 10 (gefinancierd vanuit WMO). Terwijl de mensen met complexere problematiek op de tuin juist 1 op 4 nodig hebben (WLZ- Wet Langdurige Zorg). Voor een deelnemer worden maximaal 17 dagdelen per maand gefinancierd (maaltijd, dagvergoeding, buskaartje en begeleiding). Het Leger des Heils mag ze meer dagen opvangen maar dat is dan niet gefinancierd. De financiering is zo minimaal mogelijk afgesteld door de gemeente, dus iemand die 10 dagdelen nodig heeft, krijgt ook maar 10 dagdelen gefinancierd.

Tabel 6.2 Redenen voor begeleiders om al of niet deelnemers door te verwijzen naar de tuin.

Wel doorverwijzen naar de tuin	Niet doorverwijzen naar de tuin
<ul style="list-style-type: none"> Eigen voorkeur deelnemer Flexibiliteit werkzaamheden: 1 of meer dagdelen, geen deadlines, laag werktempo Diversiteit: complexe taken maar ook eenvoudige, dus voor mensen die nog weinig aankunnen Leren verantwoordelijk te zijn Zelfvertrouwen opbouwen Perspectief op werk Graag buiten werken Structuur en routine nodig hebben Sociale contacten Niet te ver ervandaan wonen Corona: enige plek die kon bij 1,5 meter 	<ul style="list-style-type: none"> Wil alleen 's zomers in de tuin Ernstige gedrags- en verslavingsproblemen (er is minder toezicht in de tuin) Geen vervoer per fiets of OV mogelijk Vindt dagvergoeding onvoldoende Tuin is niet rendabel

6.3 Waarde van de tuin voor Amsterdam

Het onderzoek maakt duidelijk dat het Leger des Heils worstelt met de veranderende context, vooral in de zorgwetgeving (hoofdstuk 2 en 5). Het Leger des Heils biedt al bijna 150 jaar (sinds 1878) hulp aan mensen met de meest complexe problemen zoals verslaafden, daklozen en mensen met psychiatrische problematiek. Door alle wijzigingen in zorgwetgeving heen is het hun doel dit te blijven doen. De opkomst van de groene zorg (sinds 1920) bood daarvoor kansen omdat een tuin rust kan bieden en juist voor mensen die nog heel weinig kunnen of willen een eerste stap kan zijn. Zolang de focus van deze voorziening op zorg lag, werkte dat ook redelijk, maar door de invoering van de WMO en Participatiewet in 2015 is het lastiger geworden. De financiering van de zorg werd gedelegeerd aan gemeenten, met daarbij een structurele bezuiniging van 25%. Dit maakte dat de gemeenten de focus op re-integratie gingen leggen, ook de gemeente Amsterdam.

Figuur 6.1 Het Leger des Heils Amsterdam balanceert tussen twee discourses.

Re-integratie is een doelstelling die niet past bij de mensen met complexe problematiek die het Leger des Heils ook nog steeds wil opvangen. Dit komt doordat deze mensen meer tijd nodig hebben dan waar in de financiering van wordt uitgegaan (meer dan 1,5 jaar), of omdat het mensen betreft waarvan de vraag is of zij ooit nog in een 'normale' baan kunnen functioneren. De worsteling van het Leger des Heils is terug te vinden in de interviews waaruit blijkt dat de organisatie een balans probeert te vinden tussen twee discourses: de re-integratie discourse van de gemeente aan de ene kant, en de zorg-discourse van het overkoepelende Leger des Heils anderzijds (Figuur 6.1).

De zorg-discourse wordt ook in daden omgezet. In plaats van deelnemers weg te sturen op dagen die niet door de gemeente gefinancierd worden, probeert het Leger des Heils commerciële activiteiten te ontwikkelen om het vol te houden. Zo kan toch 5 dagen zorg geboden worden voor iemand die maar 2 dagen subsidie heeft. Geprobeerd wordt om kosten te besparen door onderhoud van eigen terreinen en gebouwen door de deelnemers te laten doen en meer rendement uit de groentetuin te halen, bijvoorbeeld door zelf groenten te kweken voor de Food afdeling van het Leger des Heils.

6.4 Beantwoording onderzoeksvragen

Intern: Voor wie is de tuin geschikt? Welke (doel)groep of welk type deelnemers heeft het meeste baat bij de tuin? Hoe 'werkt' de tuin voor deze mensen? Werkt een tuin ook bij complexe psychische problematiek, en waarom?

De tuin werkt goed voor deelnemers van alle niveaus, omdat er zowel uitdagende en verantwoordelijke als eenvoudige werkzaamheden te vinden zijn. Een voorwaarde is wel dat de deelnemers zelf graag buiten werken, bijvoorbeeld omdat zij fysiek actief willen zijn of de rust van een groene ruimte zoeken. Afhankelijk van de ambitie van de deelnemer kan de tuin verschillende functies vervullen. Ambitieuze deelnemers kunnen vaardigheden en technieken leren voor een latere baan als hovenier zoals met apparatuur leren werken, anderen aansturen of een planning maken. Minder ambitieuze deelnemers kunnen tot rust komen en zelfvertrouwen opbouwen. De flexibiliteit van de tuin is groter ten opzichte van de andere werkbedrijven omdat daar toch doelen gehaald moeten worden (bv maaltijden moeten op tijd bereid zijn) of klanten correct bediend moeten worden. In de tuin kunnen mensen alleen zijn, de planten in de tuin reageren op verzorging en accepteren de deelnemer en daarom is de tuin ook geschikt bij complexe psychische problematiek.

Extern: Wat zijn de kosten en de baten van de tuin als behandelmethode? Wat biedt deze tuin precies aan, en hoe is dat te vergelijken met de andere opties voor deze groep mensen? Hoe kijken andere partijen (gemeente, wijkbeheer, wijkzorg, omwonenden) naar de kosten en baten van de tuin, en kennen zij andere manieren die net zo, of juist anders werken?

De tuin is deels een plek voor deelnemers die voor de maatschappij relatief duur zijn: mensen die langdurig of zelfs hun hele leven door de maatschappij ondersteund moeten worden. Deelnemers die ook relatief veel begeleiding nodig hebben (1:4). De vraag is of de maatschappij deze zorgkosten nog wil betalen, en zo ja hoe. Er is misschien een categorie potentiële deelnemers die de boel kort en klein gaat slaan of andere inwoners van Amsterdam gaat lastig vallen en dus veel kosten aan handhavers met zich meebrengt, en dit zou dan een argument voor de maatschappij kunnen zijn om de kosten voor de tuin toch maar op te brengen. Een andere categorie potentiële deelnemers kwijnt in een hoekje weg zonder de maatschappij op kosten te jagen. De baten van de tuin zijn dat deze een plek biedt aan deelnemers die verder nergens terecht kunnen, en dat zij daar een goede dagbesteding kunnen hebben. Voor andere deelnemers kan de tuin wel degelijk een opstap zijn naar betaald werk. En er is een tussencategorie, die de tuin kan gebruiken om te herstellen, zelfvertrouwen kan opbouwen en contacten kan leggen, waarna ze, als ze zich beter voelen, in de tuin of in een van de andere werkbedrijven aan re-integratie kunnen werken. Bij de werkbedrijven horeca en techniek is meer te leren, ook sociaal, maar is ook meer werkdruk. Daarnaast heeft de tuin baten zoals de opbrengst aan voedselgewassen en het bieden van een groene plek voor wandelingen aan de omwonenden, maar dit zijn kleine baten vergeleken bij de zorgfunctie. Andere partijen en dan vooral de gemeente Amsterdam waarderen het dat in de tuin een plek is voor mensen met complexe problematiek.

Helaas zit de gemeente Amsterdam in een wettelijk keurslijf waardoor de verwachting overeind blijft dat deelnemers na 1,5 jaar klaar zijn voor de arbeidsmarkt.

6.5 Aanbevelingen

Toekomst: Wat is een mogelijke toekomststrategie om deze tuin zijn functie nog beter te laten vervullen? Hoe kan het 'businessmodel' (lees: onderliggende strategie of idee) worden geoptimaliseerd?

Figuur 6.2 Alle aanbevelingen van de studenten in de diverse deelprojecten.

De woonbegeleiders en deelnemers kunnen beter geïnformeerd worden wat de voor- en nadelen van de tuin zijn, zodat degenen die er baat bij kunnen hebben daar ook terecht komen. Misschien kan er een keer een barbecue worden georganiseerd als PR voor de tuin. Samen eten is belangrijk, en men kan vaker ook samen koken. De begeleiders hebben een cruciale rol. Zij willen vooral rust op hun afdeling, maar kunnen soms meer nadenken waar hun deelnemers het meeste baat bij hebben. Er is een instroomteam en dat begint op de woonafdeling. Vaak komen deelnemers binnen na een crisis, dan nemen ze even rust, dan kom er weer wat ritme, en dan gaan de begeleiders kijken wat ze verder willen. Het Leger des Heils kan een visie of meerjarenplan ontwikkelen wat er allemaal mogelijk is op de tuin, en hiermee intern meer communiceren, bijvoorbeeld dat de tuin niet alleen de mensen met de zwaarste problemen opvangt.

Er zouden interne regels en maatregelen aangepast kunnen worden zodat enkele barrières verminderd worden. De regel dat alleen zomer en winter in de tuin gewerkt mag worden, zou veranderd kunnen worden in de mogelijkheid enkel in de tuin te werken in het zomerseizoen. Er is al een kas bestraat met een haard waar insectenhôtels en vogelhuisjes gemaakt kunnen worden. Ook zouden barrières in woon-werkvervoer misschien verminderd kunnen worden. Een OV-pas met saldo is er al, misschien kan ook fietsen financieel worden ondersteund. Met dit soort maatregelen kunnen meer beschikbare plekken worden ingevuld.

Daarnaast zou overlegd kunnen worden met de financiers van de zorg op welke manieren complexe zorg gefinancierd zou kunnen worden die nu niet betaald wordt maar wel wordt geleverd door het Leger des Heils.

Het Leger des Heils vangt mensen op met 3-4 indicaties, ander zorginstellingen mensen met maar 1 indicatie. Het is de zwaarste groep en dat moet in de case load tot uitdrukking komen. Bijvoorbeeld door de zorg in de tuin beter uit te leggen als een fase vooraf aan de echte re-integratie. De begeleiders zouden van tevoren kunnen bepalen wie puur onder zorg zou moeten vallen en wie naar werk begeleid kunnen worden. Hieraan gekoppeld zou een kwalitatief meetsysteem voor vooruitgang in de pre-fase ontwikkeld kunnen worden, via stapsgewijze vooruitgang tot aan 'geschikt voor het starten van re-integratie'. Of men zou naar andere wetgeving kunnen kijken waarmee zwaardere vormen van zorg betaald kunnen worden. Er wordt al veel met de reclassering gewerkt voor taakstraffen. Bij het Leger des Heils komen ze met plezier en zijn ze in minder weken klaar.

Een andere optie is de tuin meer op te laten leveren: mensen die minder intensieve begeleiding nodig hebben in de tuin laten werken. Misschien kan er ook meer aandacht komen voor het opleidingsaspect en het werkperspectief: deelnemers kunnen algemeen groenbeheer leren en planten kweken voor openbaar groen. Er kan een certificaat ontwikkeld worden en deelnemers kunnen doorstromen naar bedrijven die maatschappelijk willen ondernemen. Ook zou er meer nadruk gelegd kunnen worden op oogst en verkoop, en/of het openen van een eenvoudig café/ restaurant in de kas, of ruimteverhuur in de tuin. Hierover moet het Leger des Heils dan nog wel met de gemeente in gesprek over vergunningen. Er worden steeds meer verbindingen gezocht binnen de wijk en met de kerk. Ook de buurtbewoners weten te weinig over de tuin. Er wordt al gewerkt aan een fietspadplan voor ontsluiting van het hele perceel, inclusief de schooltuinen. Bij deze oplossingsrichtingen speelt wel het dilemma van de twee discoursen, omdat de tuin daarmee misschien minder geschikt wordt voor de meest kwetsbare deelnemers.

Welke lessen kunnen we hieruit trekken voor soortgelijke groene voorzieningen?

Groene zorg is goed voor mensen met complexe problemen, mits zij buiten werken en fysiek werken zien zitten. De financiering van deze zorg moet beter geregeld worden. Er is een discrepantie tussen zorg en re-integratie. Het zorgsysteem dat de regering nu heeft opgezet streeft naar kwantiteit, dus zoveel mogelijk mensen met lichte problematiek helpen, maar wat doe je dan met de complexe doelgroep? Mensen met zware problematiek weten nog niet wat ze willen en zijn niet meteen gemotiveerd om aan re-integratie te werken. Het Leger des Heils wil dit gat in de zorg vullen maar heeft de overheid daar bij nodig.

7 Referenties

- Annerstedt, M., & Währborg, P. (2011). Nature-assisted therapy: Systematic review of controlled and observational studies. *Scandinavian Journal of Public Health*, 39(4), 371–388. <https://doi.org/10.1177/1403494810396400>
- Berman, M. G., Kross, E., Krpan, K. M., Askren, M. K., Burson, A., Deldin, P. J., Kaplan, S., Sherdell, L., Gotlib, I.H., & Jonides, J. (2012). Interacting with nature improves cognition and affect for individuals with depression. *Journal of affective disorders*, 140(3), 300–305.
- Bliuc, A. M., Best, D., Iqbal, M., & Upton, K. (2017). Building addiction recovery capital through online participation in a recovery community. *Social Science & Medicine*, 193, 110–117. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2017.09.050>
- Blokhuis, H. (2019). *Kwetsbare mensen, kwetsbare groenten* (1st edition). Gompel & Svacina: 's-Hertogenbos/Oud-Turnhout.
- Braastad, B. O. (2005). *Green Care in Agriculture* [Slides]. ResearchGate https://www.researchgate.net/profile/Bjarne-Braastad/publication/268326707_Green_Care_in_Agriculture/links/554b3ef20cf29752ee7c48fe/Green-Care-in-Agriculture.pdf
- Bratman, G. N., Daily, G. C., Levy, B. J., & Gross, J. J. (2015). The benefits of nature experience: Improved affect and cognition. *Landscape and Urban Planning*, 138, 41–50. <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2015.02.005>
- Bratman, G.N., Anderson, C.B., Berman, M.G., Cochran, B., De Vries, S., Flanders, J., Folke, C., Frumkin, H., Gross, J.J., Hartig, T., Kahn Jr., P.H., Kuo, M., Lawler, J.J., Levin, P.S., Lindahl, T., Meyer-Lindenberg, A., Mitchell, R., Ouyang, Z., Roe, J., Scarlett, L., Smith, J.R., Van Den Bosch, M., Wheeler, B.W., White, M.P., Zheng, H., and Daily, G.C. (2019). Nature and mental health: An ecosystem service perspective. *Science advances*, 5(7), 0903.
- Cattell, V., Dines, N., Gesler, W., & Curtis, S. (2008). Mingling, observing, and lingering: Everyday public spaces and their implications for well-being and social relations. *Health & Place*, 14(3), 544–561.
- CBSa, 2021. Aandeel jongere daklozen in 5 jaar tijd gehalveerd <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2021/44/aandeel-jongere-daklozen-in-5-jaar-tijd-gehalveerd>
- CBSb, 2021. Gedetineerden; geslacht, leeftijd en migratieachtergrond <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/82321NED/table?fromstatweb>
- Cohen, D.A., Ashwood, J.S., & Scott, M.M., et al. (2006). Public parks and physical activity among adolescent girls. *Pediatrics*, 118:e1381–9.
- Colberg, S. R., Sigal, R. J., Fernhall, B., Regensteiner, J. G., Blissmer, B. J., Rubin, R. R., Chasan-Taber, L., Albright, A.L., & Braun, B. (2010). Exercise and type 2 diabetes: the American College of Sports Medicine and the American Diabetes Association: joint position statement. *Diabetes care*, 33(12), e147–e167.
- Cornille, T. A., Rohrer, G. E., & Mosier, J. G. (1987). Horticultural Therapy in Substance Abuse Treatment. *Journal of Therapeutic Horticulture*, 2, 3–7. <https://www.jstor.org/stable/44243034>
- De Bell, L., & Drupsteen, L. (2019). How to scale the societal impact of work integration social enterprises? Evidence from The Netherlands. *Proceedings 5th CARPE Conference: Horizon Europe and Beyond*. Published. <https://doi.org/10.4995/carpe2019.2019.10191>
- Elings, M., & Hassink, J. (2006). Farming for Health in The Netherlands. *Farming for Health*, 163–179. https://doi.org/10.1007/1-4020-4541-7_13
- Elings, M., & Hassink, J. (2008). Green Care Farms, A Safe Community Between Illness or Addiction and the Wider Society. *Therapeutic Communities*, 29(3), 310–322. https://www.researchgate.net/profile/Jan-Hassink/publication/37789203_Green_Care_Farms_A_Safe_Community_Between_Illness_or_Addiction_and_the_Wider_Society/links/0046351c1fd60a5f80000000/Green-Care-Farms-A-Safe-Community-Between-Illness-or-Addiction-and-the-Wider-Society.pdf
- Evans, J., & Repper, J. (2000). Employment, social inclusion and mental health. *Journal of Psychiatric and Mental Health Nursing*, 7(1), 15–24. <https://doi.org/10.1046/j.1365-2850.2000.00260.x>
- Gorman, R., & Cacciatore, J. (2017). Cultivating our humanity: A systematic review of care farming & traumatic grief. *Health & place*, 47, 12–21.
- Goud, S.W., & Fenger, H.J.M. (2014). National report on the labour market position of vulnerable groups in the Netherlands. Rotterdam: Erasmus University Rotterdam. <https://repub.eur.nl/pub/77323/>

- Granerud, A., & Eriksson, B. G. (2014). Mental health problems, recovery, and the impact of green care services: A qualitative, participant-focused approach. *Occupational Therapy in Mental Health*, 30(4), 317-336.
- Haas, K. L., & MacCartney, R. (1996). The Therapeutic Qualities of Plants. *Journal of Therapeutic Horticulture*, 8, 61-67. <https://www.jstor.org/stable/44025356>
- Hartig, T., Mitchell, R., De Vries, S., & Frumkin, H. (2014). Nature and health. *Annual review of public health*, 35, 207-228.
- Hassink, J., Zwartbol, C., Agricola, H., Elings, M., & Thissen, J. (2007). Current status and potential of care farms in the Netherlands. *NJAS - Wageningen Journal of Life Sciences*, 55(1), 21-36. [https://doi.org/10.1016/s1573-5214\(07\)80002-9](https://doi.org/10.1016/s1573-5214(07)80002-9)
- Hynes, H., & Howe, G. (2004). Urban Horticulture in the Contemporary United States: Personal and Community Benefits. *Acta Horticulturae*, 643, 171-181. <https://doi.org/10.17660/actahortic.2004.643.21>
- Jason, L. A., Guerrero, M., Lynch, G., Stevens, E., Salomon-Amend, M., & Light, J. M. (2020). Recovery home networks as social capital. *Journal of Community Psychology*, 48(3), 645-657. <https://doi.org/10.1002/jcop.22277>
- Jellinek. (2020, December 9). Hoeveel mensen zijn verslaafd aan alcohol en hoeveel komen hiervoor in behandeling? <https://www.jellinek.nl/vraag-antwoord/hoeveel-mensen-zijn-verslaafd-en-hoeveel-komen-er-in-behandeling/>
- Kaplan R., & Kaplan, S. (1989). *The Experience of Nature: A Psychological Perspective*. Verenigd Koninkrijk: Cambridge University Press.
- Khatib, D. (2015). Greening Programs to Facilitate Prisoner Reentry. Cornell University. <https://naaee.org/eeopro/resources/greening-programs-facilitate-prisoner>
- Keniger, L., Gaston, K., Irvine, K., & Fuller, R. (2013). What are the Benefits of Interacting with Nature? *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 10(3), 913-935. <https://doi.org/10.3390/ijerph10030913>
- Kreitzer, M. J., & Larson, J. (2016). What Are Healing Gardens? Accessed on 25th April 2021 from <https://www.takingcharge.csh.umn.edu/explore-healing-practices/healing-environment/what-are-healing-gardens>.
- Kruize, H., van Kamp, I., van den Berg, M., van Kempen, E., Wendel-Vos, W., Ruijsbroek, A., Swart, W., Maas, J., Gidlow, C., Smith, G., Ellis, N., Hurst, G., Masterson, D., Triguero-Mas, M., Cirach, M., Gražulevičienė, R., van den Hazel, P., Nieuwenhuijsen, M. (2020). Exploring mechanisms underlying the relationship between the natural outdoor environment and health and well-being – Results from the PHENOTYPE project. *Environment International*, 134, 1-10.
- Lakhani, A., Norwood, M., Watling, D. P., Zeeman, H., & Kendall, E. (2019). Using the natural environment to address the psychosocial impact of neurological disability: A systematic review. *Health & place*, 55, 188-201.
- Leger des Heils. (2020, 29 juni). Wat we doen in Amsterdam. Jaarverslagen Leger des Heils Amsterdam. Retrieved from <https://jaarverslagamsterdam.legerdesheils.nl/magazine/jaarverslag-2019/wat-we-doen-in-amsterdam/>
- Leger des Heils. (n.d.). Dagbesteding en arbeidsre-integratie. Wat doet het Leger des Heils? Retrieved May 20, 2021, from <https://www.legerdesheils.nl/dagbesteding-en-arbeidsre-integratie>
- Leger des Heils. (n.d.). Zorg en Welzijn. Retrieved from <https://www.legerdesheils.nl/zorg-en-welzijn>
- Litt, J., Schmiege, S., Hale, J., Buchenau, M., & Sancar, F. (2015, August). Exploring ecological, emotional and social levers of health promotion through the community garden experience: A path analysis. In ISEE Conference Abstracts.
- Maarse, J. H., & Jeurissen, P. P. (2016). The policy and politics of the 2015 long-term care reform in the Netherlands. *Health Policy*, 120(3), 241-245. <https://doi.org/10.1016/j.healthpol.2016.01.014>
- Maas, J., Spreeuwenberg, P., Van Winsum-Westra, M., Verheij, R. A., Vries, S., & Groenewegen, P. P. (2009). Is green space in the living environment associated with people's feelings of social safety?. *Environment and Planning A*, 41(7), 1763-1777.
- Mayring, P. (2014). *Qualitative content analysis: theoretical foundation, basic procedures and software solution*.
- McRae, K. (1990). *Integrated Outdoor Education*, In: K. McRae (Ed.), *Outdoor and Environmental Education – Diverse Purposes and Practices* (pp. 75-91). Australia: The MacMillan Company.

-
- Mears, D. P., Wang, X., Hay, C., & Bales, W. D. (2008). Social Ecology and Recidivism: Implications for Prisoner Reentry. *Criminology*, 46(2), 301–340. <https://doi.org/10.1111/j.1745-9125.2008.00111.x>
- Middle, I., Dzidic, P., Buckley, A., Bennett, D., Tye, M., & Jones, R. (2014). Integrating community gardens into public parks: An innovative approach for providing ecosystem services in urban areas. *Urban forestry & urban greening*, 13(4), 638-645.
- Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (2019, May 24). Kamerbrief stand van zaken beschut werk. Kamerstuk | Rijksoverheid.nl. <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/werken-met-arbeidsbeperking/documenten/kamerstukken/2019/05/23/kamerbrief-stand-van-zaken-beschut-werk>
- Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid. (2020, December 18). Kamerbrief resultaten onderzoeken banenafpraak en cijfers beschut werk. Kamerstuk | Rijksoverheid.nl. <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/werken-met-arbeidsbeperking/documenten/kamerstukken/2020/12/18/resultaten-onderzoeken-banenafpraak-en-cijfers-beschut-werk>
- Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid. (2021, May 28). Beantwoording Kamervragen over bericht "Kabinet voedselaanbod voor de voedselbanken op peil houden." Kamerstuk | Rijksoverheid.nl. <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2021/05/28/beantwoording-kamervragen-over-bericht-kabinet-voedselaanbod-voor-de-voedselbanken-op-peil-houden>
- Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, 2021. Aanpak wachttijden in de ggz. Kamerbrief 11 februari 2021. <https://open.overheid.nl/repository/ronl-a6059ba9-24c5-4b82-b17a-8d777e4527a7/1/pdf/kamerbrief-over-aanpak-wachttijden-in-de-ggz.pdf>
- Niklasson, J. (2007). Horticultural Therapy for Homeless People [Thesis]. Swedish University of Agricultural Sciences. https://stud.epsilon.slu.se/12506/1/niklasson_j_171026.pdf
- Poland B., Krupa G. & McCall D. (2009). Settings for Health Promotion: An Analytic Framework to Guide Intervention Design and Implementation. *Health Promotion Practice*, 10(4), 505-516.
- Polat, A.T., Güngör, S., & Demir, M. (2017). The design principles of therapeutic gardens. *International Journal of Landscape Architecture Research*, 1(2), 37-42.
- Putnam, R. D. (2000). *Bowling alone: the collapse and revival of American community*. New York: Simon & Schuster.
- Putz, M. (2006). Garden and plants as therapy - The dynamics of a unique medium in OT practice. 45. 8-16. Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu. (2021). Accessed on 17th of August from <https://www.rivm.nl/coronavirus-covid-19/ventilatie>.
- Roelfs, D. J., Shor, E., Davidson, K. W., & Schwartz, J. E. (2011). Losing life and livelihood: A systematic review and meta-analysis of unemployment and all-cause mortality. *Social Science & Medicine*, 72(6), 840–854. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2011.01.005>
- Shepley, M. M., & Pasha, S. (2017). *Design for mental and behavioral health*. Routledge.
- Shove, E., Pantzar, M., Watson, M. (2012). *The Dynamics of Social Practice*. United Kingdom: Sage.
- Stenson, K. (1998). Beyond Histories of the Present. *Economy and Society*, 27 (4): 333-52.
- Stichting Leger des Heils Welzijns- en Gezondheidszorg (2020). Jaardocument 2020. Almere.
- Tracey, D., Gray, T., Sweeting, J., Kingsley, J., Bailey, A, & Pettitt, P. (2020). A Systematic Review Protocol to Identify the Key Benefits and Associated Program Characteristics of Community Gardening for Vulnerable Populations. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(6), 2029.
- Van Dale. (2021). "Welbevinden". Accessed on the 12th of August 2021 from <https://www.vandale.nl.ezproxy.library.wur.nl/gratis-woordenboek/nederlands/betekenis/welbevinden#.YRUzWIj7RPY>.
- Van den Berg, A. E., & Van den Berg, C. G. (2011). A comparison of children with ADHD in a natural and built setting. *Child: care, health and development*, 37(3), 430-439.
- Van den Bosch, M., & Meyer-Lindenberg, A. (2019). Environmental exposures and depression: biological mechanisms and epidemiological evidence. *Annual review of public health*, 40, 239-259.
- Van der Torre, L., Fenger, M., van Twist, M., & Bressers, D. (2014). Dilemmas and Challenges in the Marketing of Hybrid Organizations: A Theoretical Exploration of Dutch Sheltered Work Companies. *International Journal of Financial Studies*, 2(1), 1–14. <https://doi.org/10.3390/ijfs2010001>
- Verboom, M. (2021). *Human Growth in Nature: study about the contributions of green sheltered workplaces to the social care health sector in the Netherlands*. Master Thesis, Wageningen University & Research.
- Vries, de. S. (2006). Contributions of natural elements and areas in residential environments to human health and well-being, Pp. 2-30 in: J. Hassink and M. van Dijk (eds) *Farming for health. Green-care farming across Europe and the United States of America*, Dordrecht: Springer.

-
- Wageningen University & Research (n.d.). Groene begeleiding Leger des Heils: de biologische moestuin. Retrieved from <https://www.wur.nl/nl/Waardecreeatie-Samenwerking/Samenwerken-met-WUR/wetenschapswinkel/Projecten/Show/Groen-e-begeleiding-Leger-des-Heils-de-biologische-moestuin.htm>
- Ward Thompson, C., Aspinall, P., Roe, J., Robertson, L., & Miller, D. (2016). Mitigating stress and supporting health in deprived urban communities: the importance of green space and the social environment. *International journal of environmental research and public health*, 13(4), 440.
- Ward-Thompson, C., & Aspinall, P. A. (2011). Natural environments and their impact on activity, health, and quality of life. *Applied Psychology: Health and Well-Being*, 3(3), 230-260.
- Warde, A. (2014). After taste: culture, consumption and theories of practice. *Journal of Consumer Culture*, 14(3), 279-303.
- Weel, I. (2017, November 22). De sociale werkplaats heet alleen niet meer zo. Trouw. <https://www.trouw.nl/nieuws/de-sociale-werkplaats-heet-alleen-niet-meer-zo~b94cd7ba/>
- White, M. P., Alcock, I., Wheeler, B. W., & Depledge, M. H. (2013). Would you be happier living in a greener urban area? A fixed-effects analysis of panel data. *Psychological science*, 24(6), 920-928.
- WHO, 2022. Healthy settings. <https://www.who.int/teams/health-promotion/enhanced-wellbeing/healthy-settings>
- Zick, C. D., Smith, K. R., Kowaleski-Jones, L., Uno, C., & Merrill, B. J. (2013). Harvesting more than vegetables: the potential weight control benefits of community gardening. *American journal of public health*, 103(6), 1110-1115.

Wageningen University & Research
Wetenschapswinkel
Postbus 9101
6700 HB Wageningen
T 0317 48 39 08
E wetenschapswinkel@wur.nl
wur.nl/wetenschapswinkel

De missie van Wageningen University & Research is 'To explore the potential of nature to improve the quality of life'. Binnen Wageningen University & Research bundelen Wageningen University en gespecialiseerde onderzoeksinstituten van Stichting Wageningen Research hun krachten om bij te dragen aan de oplossing van belangrijke vragen in het domein van gezonde voeding en leefomgeving. Met ongeveer 30 vestigingen, 7.200 medewerkers (6.400 fte) en 13.200 studenten behoort Wageningen University & Research wereldwijd tot de aansprekende kennisinstellingen binnen haar domein. De integrale benadering van de vraagstukken en de samenwerking tussen verschillende disciplines vormen het hart van de unieke Wageningen aanpak.

